

**El dibuix, un recurs necessari per aprendre a traçar les lletres
majúscules**

Drawing, a necessary resource for learning to trace the capital letters

Treball Final de Grau

Anna Sala Quintanilla

Director: Albert Farrés Tremoleda

Curs 2022-2023

Doble titulació d'Educació Infantil i Primària

Facultat d'Educació i Psicologia

Universitat de Girona

Agraïments

Vull donar les gràcies a la Marta, mestra de l'escola Bellpuig, que m'ha aconsellat i posat moltes facilitats a l'hora de recollir material per a la investigació.

Gràcies a l'Albert Farrés, director del treball, que m'ha guiat i ajudat quan he estat més perduda. Gràcies per la implicació.

Gràcies a les persones que han participat en aquest estudi: Mónica Gallerani, Montserrat Calbó i Mariona Masgrau.

Sense vosaltres, aquest estudi no haguera estat possible.

ÍNDIX

1. Introducció	6
2. Marc teòric.....	8
2.1. El dibuix infantil	8
2.1.1. Què és	8
2.1.2. Què aporta dibuixar als infants	8
2.2. L'escriptura	10
2.2.1. Què és	10
2.2.2. Com s'aprèn a escriure	10
2.2.3. El traç.....	12
2.2.4. Importància del dibuix de la casa i la figura humana.....	13
3. Metodologia.....	14
3.1. Objectius	14
3.2. Mètode.....	15
3.3. Contextualització.....	16
3.3.1. Participants	16
3.4. Disseny i procediment.....	17
3.4.1. Fases del procés d'investigació	17
3.4.2. Tècniques i instruments de recollida de les dades.....	21
3.4.3. Anàlisi de les dades	23
4. Resultats	23
4.1. Dibuixos	23
4.2. Escriitura.....	28
4.3. Entrevistes	34
4. Discussió i conclusions.....	36
5. Referències documentals	40

6. Annexos	45
6.1. Annex 1: primers dibuixos analitzats.....	45
6.2. Annex 2: narració del conte	47
6.3. Annex 3: graella de registre dels dibuixos analitzats.....	50
6.4. Annex 4: dibuixos complets	56
6.5. Annex 5: entrevistes.....	58

ÍNDIX DE FIGURES

Figura 1. Fases del procés d'investigació.....	17
Figura 2. Resultat del dibuix.....	19
Figura 3. Tècniques i instruments de recollida de dades utilitzats a l'estudi.....	21
Figura 4. Gràfic que mostra el nombre de vegades en què coincideix el traç de la grafia del dibuix amb el traç de la grafia escrita.....	38

ÍNDIX DE TAULES

Taula 1. Associació de diferents dibuixos amb les lletres.....	19
Taula 2. Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia B.....	24
Taula 3. Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia G.....	25
Taula 4. Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia J.....	26
Taula 5. Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia P.....	26
Taula 6. Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia S.....	27
Taula 7. Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra B.....	28
Taula 8. Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra G.....	29
Taula 9. Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra J.....	30

Taula 10. Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra P.... 32

Taula 11. Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra S.... 33

RESUM

La present investigació té com a finalitat estudiar com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies majúscules. Es duu a terme un estudi de cas on s'analitza el traç de cinc lletres (B, G, J, P i S) i els dibuixos que han elaborat els infants d'15 de l'escola Bellpuig de Sant Julià de Vilatorça. La recollida de dades és des d'un enfocament qualitatiu. Els resultats determinen que el dibuix és una eina útil per aprendre a traçar correctament les grafies i a més, afavoreix el desenvolupament integral de l'infant.

Paraules clau: dibuix, traç, escriptura, grafies i educació infantil

ABSTRACT

The aim of this research is to study how drawing influences the learning of capital letters. A case study is carried out to analyze the tracing of five letters (B, G, J, P and S) and the drawings, which have been made by the pupils of 15 of the Bellpuig school in Sant Julià de Vilatorça. The data collection is from a qualitative approach. The results show that drawing is a useful tool for learning to trace spelling correctly and also favors the overall development of the child.

Key words: drawing, tracing, writing, letters and early childhood education.

1. INTRODUCCIÓ

La present investigació gira entorn de dos pilars: el traç de les grafies majúscules i el dibuix infantil, atès que estan implicats en dues situacions observades a l'etapa d'15 a l'escola Bellpuig de Sant Julià de Vilatorrada.

La primera casuística observada és amb relació al traç de 5 grafies (B, G, J, P i S). Concretament, es veu com alguns alumnes no acaben de traçar les lletres correctament. No respecten la direccionalitat ni les proporcions d'aquestes, el qual comporta que no es reconeguin les lletres i en dificulta la lectura. Aquest fet comporta que els alumnes no transmetin el missatge de forma entenedora.

Així doncs, amb el següent estudi s'espera poder recollir les particularitats dels traços que fan els infants en aquestes cinc grafies per així saber què fan malament i amb què han de millorar. Considero molt important que els nens i nenes tinguin assimilats com són els traços de les grafies majúscules i com les han de traçar, ja que en el cas de l'escola presentada, i ben segur en altres centres escolars, a primer de primària s'introdueix la lletra impresa i es deixa d'incidir en la millora de l'escriptura de les lletres majúscules.

En segon lloc, l'altra casuística observada en el context exposat són les hores que es destinen a dibuixar. Moltes vegades, es demana als alumnes que representin els seus coneixements i idees a través del dibuix, atès que a aquesta edat encara no dominen el llenguatge escrit (Delval, 1995). A més, Freire (2005) determina que el dibuix és un llenguatge, ja que permet compartir idees.

Per tant, a partir d'observar com els alumnes d'15 dibuixen en diverses tasques, neix la motivació per a saber quins beneficis, tant acadèmics com personals, aporta dibuixar en els nens i nenes de 5-6 anys.

Un cop presentades les dues situacions observades, les quals són fruit d'aquesta investigació, m'agradaria comentar què exposa el currículum d'Educació Infantil sobre el desenvolupament del llenguatge verbal, ja que té un paper molt important en la construcció de la base per adquirir nous coneixements.

Es considera necessari que els infants desenvolupin la competència comunicativa i lingüística per tal que siguin capaços de comprendre i emetre missatges. A més,

es busca que interioritzin i usin diferents llenguatges per tal que es puguin comunicar i expressar d'acord amb la situació comunicativa de manera autònoma i segura (Decret 21/2023, de 7 de febrer, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació infantil).

Partint de la importància que té l'escriptura en la societat actual, l'objectiu principal de la investigació és conèixer com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies. Després de realitzar un estudi de cas, s'espera poder conèixer si existeix una relació entre les dues accions i així saber si és un recurs útil per potenciar el correcte traç de les grafies. El fet que siguin dues actuacions amb la mateixa funció, la qual és expressar, sembla que podria haver-hi una relació.

És necessari que els i les mestres coneguin diferents estratègies per fomentar el correcte traç de les grafies per tal de proposar tasques adequades a tot el perfil d'alumnat i així atendre a la diversitat. D'acord amb García (2011), s'ha de pretendre beneficiar a tots els alumnes a través d'oferir una atenció personalitzada.

2. MARC TEÒRIC

2.1. EL DIBUIX INFANTIL

2.1.1. QUÈ ÉS

D'acord amb Orellana (2017), a finals del segle XIX es va començar a estudiar el dibuix infantil formalment, atès que va deixar de concebre's com un error i va passar a entendre's com un mitjà d'expressió propi de la infància.

Maestre (2010) exposa que el dibuix està present a la societat humana des de la prehistòria. Puleo (2012) determina que el dibuix neix arran de dues necessitats de l'ésser humà: expressar sentiments i comunicar idees. Així doncs, els infants usen el dibuix per a expressar-se, ja que no dominen la llengua escrita (Delval, 1995). A més, Maestre (2010) concreta que pels més petits, les lletres són dibuixos, de manera que es considera el dibuix com l'inici de l'escriptura.

Talment, Freire (2005) afirma que el gargot i el dibuix infantil es poden considerar escriptura, ja que és un llenguatge. Maestre (2010), puntualitza que aquest llenguatge és universal perquè sense utilitzar paraules es poden transmetre idees, emocions, sentiments, els quals tothom pot arribar a entendre.

El dibujo es una manifestación del individuo, a través de la cual puede evidenciar su manera de pensar y comprender lo que le rodea, así como reflejar su propia personalidad, sentimientos e intereses. Por ello, y sobre todo porque mucho antes de que los niños lleguen a dominar el lenguaje hablado y escrito son capaces de hacer dibujos bastante explícitos (Marín, 1988, p.17).

Per altra banda, Delval (1995) defineix el dibuix com una producció material relacionada amb la imitació (còpia de la realitat) i també concreta que és un joc, ja que els nens i nenes troben plaer quan dibuixen.

2.1.2. QUÈ APORTA DIBUIXAR ALS INFANTS

Dibuixar afavoreix el desenvolupament intel·lectual, emocional i creatiu de l'infant. En primer lloc, el dibuix comporta la representació de la realitat, el qual contribueix que el/la nen/a aprofundeixi en el seu coneixement sobre l'entorn i la seva capacitat d'observar (Leal, 2010). Així doncs, el coneixement que es reflecteix al dibuix indica el seu nivell intel·lectual, ja que quan un nen/a dibuixa no copia la realitat, sinó que

simbolitza les representacions de la seva ment (Díaz, 2020). En segon lloc, el dibuix afavoreix el desenvolupament afectiu, ja que a través d'aquest, es reflecteixen les seves experiències, sentiments, preocupacions i interessos (Díaz, 2020). A més, Acaso (2000) exposa que els infants alliberen les seves pors, problemes a través d'aquesta tècnica artística. En tercer lloc, el dibuix afavoreix el desenvolupament de la imaginació i la creativitat. L'infant té llibertat per imaginar, crear i experimentar noves formes per representar els seus pensaments (Díaz, 2020).

Talment, el dibuix és el llenguatge gràfic que prepara l'escriptura a mà. Durant el procés de dibuixar es porten a terme exercicis que fomenten la regularització dels automatismes visuals, la millora de la coordinació motora, la prensió i la gestió de l'espai gràfic. Per tant, amb unes altres paraules, el dibuix ajuda als infants a mostrar atenció en com són les formes i com s'han de traçar, a prendre consciència de l'espai que es disposa i que ha d'ocupar cada un dels elements, fomenta el desenvolupament perceptiu i potencia la coordinació motora (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

Altrament, quan es dibuixa es desenvolupa la motricitat fina, ja que els nens i nenes aprenen a controlar els seus moviments. Estimular els músculs de les mans i els dits afavoreix una millor precisió aconseguint més flexibilitat manual i coordinació òcul-manual. García i Batista (2018) exposen que la millora de la motricitat fina contribueix al desenvolupament de certes habilitats les quals incideixen en l'aprenentatge de l'escriptura.

Altrament, pintar també aporta aprenentatges per l'escriptura. No obstant això, és important aprendre a pintar correctament, ja que d'aquesta manera millora la qualitat del traç i la seva continuïtat, desenvolupa el control òcul-manual i el control grafomotor i millora la capacitat de resistència de fatiga (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

Per tant, d'acord amb Manjarrés (2015; citat per Baquero i Escolano, 2020), el dibuix afavoreix el desenvolupament integral de l'infant.

Si bien el dibujo, en especial el libre, narra la vida de los infantes, este también proporciona grandes beneficios en su psicomotricidad, desarrollo cognitivo, iniciación en la lectura y escritura, potenciación de su creatividad, autoconfianza,

personalidad, madurez biológica y psicológica, lo que le convierte en un excelente recurso para aprender (p.129).

Maestre (2010) comparteix la mateixa idea afirmant que el gargot i el dibuix ajuden a l'infant a desenvolupar la lectura i l'escriptura, afavoreixen la motivació, la creativitat i la imaginació, i també promouen la confiança cap a un mateix.

2.2. L'ESCRITURA

2.2.1. QUÈ ÉS

D'acord amb Fernández, Gómez i Meneses (2014), l'escriptura és la continuació dels gargots que fan els nens i nenes, per tant, del dibuix. Aquesta idea també l'exposa Puleo (2012) afirmant que els primers traços són l'inici de l'expressió en el dibuix i també en l'aprenentatge del llenguatge oral i escrit.

Rius (2003) determina que l'escriptura neix de forma natural quan l'infant agafa un llapis i l'arrossega per sobre d'un paper creant gargots. Al cap de poc temps, el nen/a observa aquests gargots i descobreix l'objecte gràfic. Seguidament, s'adona que els objectes gràfics són un instrument de comunicació. D'acord amb el mateix autor, l'objecte gràfic és acultural, és a dir, nens i nenes de diferents cultures comuniquen alguna cosa a través dels seus gargots. En canvi, (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023) puntualitza que l'escriptura requereix un aprenentatge específic, ja que copiar les formes de les lletres no és una bona tècnica per aprendre les grafies.

2.2.2. COM S'APRÈN A ESCRIURE

L'escriptura no és espontània, sinó que s'ha d'adquirir a través d'un ensenyament específic. També cal que hi hagi un entorn constant perquè es pugui automatitzar de forma correcta i funcional (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

Per aprendre a escriure, s'incideix en la grafomotricitat. Rius (2003), la defineix com la fase prèvia a l'escriptura, ja que es basa en l'aprenentatge de moviments bàsics

que posteriorment formaran part de la direccionalitat i el traç de les lletres. Així doncs, la grafomotricitat estudia i analitza les estructures de la primera escriptura per així entendre com els infants adquireixen el llenguatge escrit.

Gallerani (comunicació personal, 5 de maig del 2023) exposa que per aprendre les lletres majúscules, els infants han de tenir desenvolupades les competències grafomotores, les quals Rius (2003) defineix com les destreses que té un subjecte quan coordina les accions del braç, les mans i els dits. Per aconseguir el domini d'aquestes habilitats, d'acord amb Rius (2003), se segueixen unes fases. En primer lloc, es treballa la manipulació de les mans i els dits de forma lúdica. Seguidament, es busca desenvolupar habilitats de les diferents parts del cos. Després, s'incideix en la coordinació dels moviments per finalment aconseguir escriure com a resultat de les fases anteriors.

Seguint en la línia de les anteriors aportacions, Rius (2003) puntualitza en què cal incidir per tal de desenvolupar les habilitats grafomotores: la sensibilitat i la força de les puntes dels dits; la premsió i pressió de l'instrument, és a dir, agafar un llapis i dominar el pols per graduar la pressió que es fa a sobre d'aquest; domini de la mà, ja que una mà tensa porta a realitzar moviments rígids i distorsionats, els quals perjudiquen les formes de les grafies; diferenciació de la mà que escriu de la que fa de suport; adquirir agilitat dels dits i la separació de cada un d'ells; coordinació de les mans i dels dits per així aconseguir la tonicitat necessària, fluïdesa i personalització de les grafies, com també seguretat a l'hora d'escriure.

Bartolomé (1993; citat per Martínez i Martín, 2018) puntualitza que existeixen tres factors que estan implicats en el desenvolupament de la grafomotricitat i apareixen evolutivament en l'ordre en què es presenten.

- Factor motor: està determinat pel nivell maduratiu del subjecte. Fa referència a la capacitat del control neuromuscular, és a dir, la postura corporal, la independència funcional del braç i la mà, la pressió que es fa a sobre de l'utensili i la coordinació òcul-manual (Gassier, 2002; citat per Martínez i Martín, 2018).

- Factor perceptiu: es refereix a la forma i a les característiques del traç, com la posició, orientació, mida i proporció. Aquest factor és molt important sobretot a l'hora de distingir lletres com d-b / p-d (Martínez i Martín, 2018).
- Factor representatiu: es basa en el significat del traç.

Per tant, per a l'aprenentatge de l'escriptura es necessita el treball de la grafomotricitat, però també és necessari reconèixer l'estructura fonològica de la parla, tal com exposen Gutiérrez i Díez (2018). Els mateixos autors defineixen la consciència fonològica com l'habilitat que permet entendre l'estructura de la llengua oral i els segments fonològics de les paraules. Així doncs, per aprendre a escriure, els nens i nenes han d'entendre l'associació que existeix entre les lletres (grafemes) i els sons d'aquestes (fonemes).

2.2.3. EL TRAÇ

Martínez i Martín (2018) afirmen que per a l'aprenentatge de les grafies i el desenvolupament de les competències grafomotores s'incideix en el traç. El traç és la marca que deixa un llapis, un color de fusta... en desplaçar-se per sobre d'un paper, per exemple.

Pels infants és difícil reproduir els models de l'escriptura adulta, així doncs, es comença a treballar amb els segments de les unitats gràfiques que formen part del codi adult. Aquests són les línies rectes, arcs, creus, angles, ovals... (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023). D'acord amb Molina (2009), es considera que l'infant té interioritzada la grafia quan repeteix el traç de manera idèntica.

Els traços previs a l'escriptura que han de fer i aprendre els alumnes a l'etapa d'infantil són els següents (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

- I3: línia vertical i horitzontal, oval i creu.
- I4: els treballats a I3, línies que formen angles (quadrat), línies inclinades a dins del quadrat, traços corbats, copa i arc.

- I5: els treballats a I4, traços rectilinis i formes geomètriques, iniciació a la còpia de lletres majúscules.

2.2.4. IMPORTÀNCIA DEL DIBUIX DE LA CASA I LA FIGURA HUMANA

El dibuix és una de les activitats més importants que cal realitzar per tal de preparar els infants per a l'aprenentatge de l'escriptura. Els traços es poden treballar a partir del dibuix guiat de la casa i la figura humana, fent que aquestes dues produccions siguin molt rellevants per a l'aprenentatge de l'escriptura (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

Pel que fa al dibuix de la casa, es representa la part frontal típica. Aquesta permet millorar els traços de les línies verticals, horitzontals, obliqües i les formes geomètriques del quadrat i el triangle, els i les quals són indispensables per afrontar l'aprenentatge de les lletres majúscules (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023). D'acord amb Alviz (2011), els infants ha d'adquirir els moviments dels traços, com dalt-baix o esquerra-dreta.

Talment, amb relació a la figura humana, permet incidir en l'organització i referències espacials, és a dir, en la verticalitat, simetria, recolzament de la línia base i distinció d'altures (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023). Aquesta idea també la corrobora Sáinz (2003; citat per García, 2017) anomenant aquests aspectes com a trets gràfics de la figura humana.

Tots aquests factors que es treballen a partir del dibuix de la casa i la figura humana són molt importants per l'aprenentatge del traç de les grafies. En primer lloc, les lletres estan formades per línies verticals, horitzontals i obliqües. En segon lloc, el traç d'una part del quadrat és el mateix que el de les lletres rectes (E, F, H, I, L i T). En canvi, el traç del triangle és igual que el de les lletres de la família de les singulars i diagonals (A, M, N, V, W, X, Y i Z). En tercer lloc, totes les lletres s'han de traçar verticalment i perpendiculars a la línia base, de manera que coincideix quan es vol dibuixar una figura humana. En quart lloc, la simetria és necessària per traçar lletres com la A, M, O, T, U, característica imprescindible a tenir en compte per a representar una persona (Racionero, 2005). Finalment, pel que fa a la distinció

d'altures és necessari tenir adquirida aquesta noció per a poder traçar la P correctament (conèixer la llargada de la línia vertical), E (saber l'alçada de les línies horitzontals)..., igual que passa quan es dibuixa i es considera a quina alçada representar els elements que formen part d'una figura.

Concloent, és important incidir en els traços que ha de realitzar i mecanitzar l'infant, ja que posteriorment li seran necessaris per treballar l'escriptura (Muentes i Barzaga, 2022). Per tant, és aconsellable dur a terme diferents activitats basades en el dibuix guiat i el traç per a desenvolupar competències grafomotores i així aprendre degudament les grafies de les lletres majúscules (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023).

3. METODOLOGIA

En aquest apartat es concreten tots els aspectes relacionats amb com s'ha realitzat l'estudi. S'especifica una pregunta general de recerca, les preguntes específiques amb els corresponents objectius, els i les quals s'han formulat a l'inici de l'estudi. Talment, es descriu el context de la proposta i es presenten els participants que van col·laborar en la investigació. Per acabar, s'exposa quin mètode s'ha aplicat, el procés que s'ha seguit per a poder donar resposta a la pregunta general, les tècniques de recollida de dades i l'anàlisi d'aquestes.

3.1. OBJECTIUS

Després d'observar la realitat de l'aula d'I5, exposada a la introducció, ha sorgit una pregunta principal d'estudi. Per respondre-la, es plantegen diversos objectius amb la finalitat que s'assoleixin i permetin desenvolupar la investigació.

La pregunta principal que es vol respondre és: **Com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies majúscules en alumnes de 5-6 anys?**

Partint de la qüestió general, em plantejo la següent hipòtesi, la qual validaré al final de la recerca: El dibuix és un recurs que s'utilitza sovint a l'etapa d'infantil amb la finalitat de mantenir els infants ocupats, però sobretot es fa servir com a eina per a

desenvolupar habilitats relacionades amb l'aprenentatge del traç de les grafies. Per tant, penso que el dibuix i l'escriptura són dues accions que estan relacionades entre si.

A partir de la qüestió general s'han definit tres preguntes:

- Quins beneficis aporta als infants dibuixar?
- Com són les lletres majúscules que tracen els infants d'15?
- Quina vinculació existeix entre el dibuix infantil i el traç de les grafies en alumnes de 5-6 anys?

D'aquesta manera, els objectius específics que em plantejo amb relació a les preguntes són els següents:

- Identificar quines implicacions acadèmiques i personals aporta el dibuix en nens i nenes d'educació infantil.
- Analitzar el traç de les lletres majúscules (B, G, J, P i S) dels infants de 5-6 anys de l'escola Bellpuig per a identificar les particularitats de les grafies presentades.
- Determinar com es reproduïxen els trets gràfics del dibuix a l'escriptura de nens i nenes d'15 per conèixer quina relació existeix entre les dues actuacions.

3.2. MÈTODE

Aquest estudi s'emmarca dins del paradigma interpretatiu. D'acord amb Ricoy (2006), es construeixen teories pràctiques a partir de la pràctica. Ballester (2004) assenyala que s'analitzen les percepcions i interpretacions dels subjectes que intervenen a l'acció educativa, amb la finalitat de comprendre els fenòmens.

Per a donar resposta a les preguntes de la investigació es recorre a l'estudi de cas. Ballester (2004) exposa que és un mètode que té com a objectiu identificar i comunicar les particularitats de la realitat, és a dir, el caràcter distintiu dels

fenòmens educatius i socials per tal de comprendre'ls. Aquesta comprensió pot ser explicativa, descriptiva i/o exploratòria. Talment, Blanco García (1992; citat per Ballester, 2004) afirma que l'estudi de cas porta a reflexionar per així millorar la pràctica educativa.

Es recullen les dades partint d'un enfocament qualitatiu. D'acord amb Pita i Pértegas (2002), consisteix a recollir registres narratius dels fenòmens estudiats, els quals se n'obtenen dades a partir de l'observació, la narració i les entrevistes no estructurades. La finalitat d'aquest mètode és conèixer detalladament la realitat, les relacions que s'hi estableixen i la seva estructura.

3.3. CONTEXTUALITZACIÓ

La proposta d'aquest estudi s'ha dut a terme a l'Escola Bellpuig de Sant Julià de Vilatorrada. Un petit municipi de 3.100 habitants, de la província de Barcelona. És un centre escolar públic d'educació infantil i primària, d'una sola línia educativa. El nivell d'immigració d'alumnat és molt baix, ja que només ho és el 5% de la població.

3.3.1. PARTICIPANTS

Els participants que formen part de la investigació són 26 infants d'entre 5 i 6 anys, que cursen l5. D'aquests, 13 són nens i 13 són nenes. Tot i que presenten diferents nivells maduratius i acadèmics, no hi ha cap infant diagnosticat amb necessitats educatives especials.

En relació amb el llenguatge, en termes generals, és un grup amb un alt nivell acadèmic. Tots i totes, amb més o menys ajuda, escriuen paraules i fins i tot frases utilitzant lletres majúscules. 21 infants es troben a l'etapa alfabètica i 5 a l'etapa sil·làbicoalfabètica d'acord amb les etapes establertes per Teberosky i Ferreiro l'any 1996.

Referent al dibuix, segons les etapes que van definir Lowenfeld i Brittain l'any 1958, tot l'alumnat es troba a l'etapa preesquemàtica, tot i que hi ha una nena que destaca

pels elements que representa, els quals són irreconeixibles. Aquesta característica és pròpia de l'etapa anterior (etapa del gargot amb nom).

3.4. DISSENY I PROCEDIMENT

3.4.1. FASES DEL PROCÉS D'INVESTIGACIÓ

S'han definit 8 fases per portar a terme aquest estudi.

Figura 1. Fases del procés d'investigació

Fase 1. Cerca de referents teòrics

A l'inici de l'estudi, es va observar el context d'aula i van sorgir un seguit de preguntes, les quals eren molt generals i poc investigables. Així doncs, es va començar a cercar informació per intentar concretar una mica més aquestes qüestions i així poder realitzar una investigació d'acord amb la situació observada. El motor de l'estudi va continuar essent el mateix: el dibuix infantil i l'escriptura.

Fase 2. Observació i anàlisi dels dibuixos infantils

Un cop es van tenir definits els objectius d'estudi, es va començar a analitzar uns dibuixos infantils tot identificant-hi lletres majúscules inserides. Els dibuixos escollits per a aquesta anàlisi eren les produccions que varen fer els infants en una activitat d'aula, la qual consistia a dibuixar un o diversos elements característics del conte

“El petit príncep” explicat per a una nena. Es varen triar aquests dibuixos, ja que hi ha representades persones, animals i arbres, i sembla que podien aportar dades (vegeu alguns dibuixos a l’annex 1).

Fase 3. Planificació de la proposta

Malauradament, en la segona fase no es van obtenir gaires dades, ja que els elements dibuixats no estaven formats per les lletres majúscules que es volien estudiar. Així doncs, amb l’objectiu d’obtenir dades per a la investigació i conèixer quins trets del dibuix coincideixen amb els de l’escriptura, es va crear un petit conte on es demanava als alumnes que dibuixessin unes figures concretes. S’esperava que els nens i nenes dibuixessin els elements suggerits incloent-hi lletres majúscules.

Concretament, és una narració de disseny propi, la qual és curta, senzilla i fàcil d’entendre. La temàtica principal és la problemàtica actual de l’escassetat d’aigua. Talment, es tracta la importància d’escoltar els consells i les advertències dels amics i amigues (vegeu conte a l’annex 2).

A continuació hi ha una síntesi de les figures i lletres que haurien d’aparèixer al dibuix dels alumnes. Tot i això, només s’estudien les lletres B, G, J, P i S, ja que tal com s’exposa a l’apartat d’*introducció*, són les grafies en què la investigadora va observar que els alumnes escrivien sense definir-ne els traços. A més, aquestes grafies són les que (M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023) va exposar que els alumnes tenien dificultats per a traçar, ja que formen part de la família de les lletres ovalades (G, S i J) i la família de les lletres mixtes (P i B).

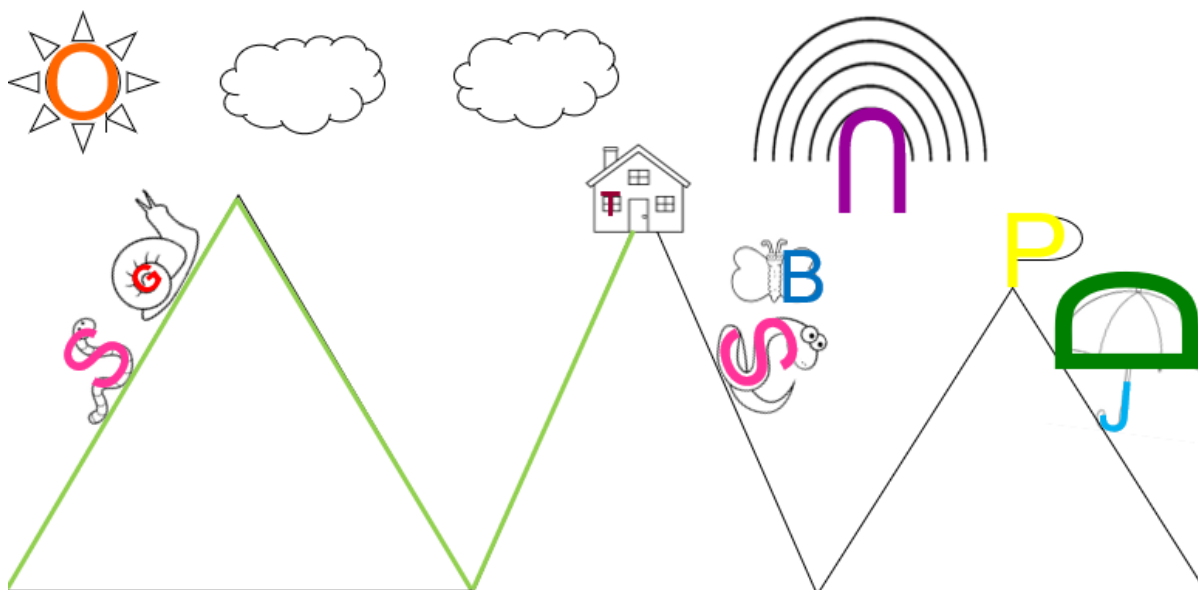
Taula 1

Associació de diferents dibuixos amb les lletres

DIBUIX	LLETRA	DIBUIX	LLETRA
Papallona	B	Bandera	P
Tela del paraigua	D	Serp	S
Cargol	G	Cuc	S
Pal del paraigua	J	Finestra d'una casa	T
Muntanya	N	Arc de Sant Martí	U
Sol	O		

Algunes grafies es relacionen amb uns dibuixos d'acord amb el llibre *Juego de letras*, d'Antonio Rubio i d'Óscar Villán, de l'editorial Kalandraka. Aquestes lletres són la B, J, S i la O. En canvi, la resta de lletres es relacionen a partir de les concepcions de la investigadora, on veu similituds entre les grafies i les figures.

A continuació, hi ha una imatge on es mostra com hauria de ser el resultat final del dibuix d'acord amb la narració explicada.

Figura 2. Resultat del dibuix que s'espera que els alumnes aconseguixin a partir de la narració escoltada.

Es va decidir que el dibuix estigués format per a diferents lletres encara que en la present investigació no s'estudiessin totes. D'aquesta manera, permet disposar de més dades per si fessin falta en el mateix estudi o en un altre.

Fase 4. Presentació als infants

En un primer moment, es va demanar a l'alumnat que s'assegués a terra formant una rotllana i se'ls va proposar un repte que havien de completar per així ajudar als lectors d'un conte. Resulta que el/la mestre/a tenia un conte, però aquest no tenia imatges, només text. Així doncs, es va demanar als infants que dibuixessin els elements que apareixien en aquest per tal que els lectors poguessin entendre millor la narració, ja que podrien complementar el text amb la informació dels dibuixos. Tot seguit, es va convidar els alumnes a seure per a començar la proposta.

Fase 5. Actuació dels infants

La proposta es va dur a terme a l'aula, un espai lliure d'altres estímuls que podrien interferir al resultat de la producció artística. A més, la persona lectora de la narració no va donar detalls ni idees de com dibuixar les figures per tal de no condicionar el resultat final.

La persona docent va llegir el conte i quan volia que els alumnes representin un element, feia una pausa i demanava que dibuixessin quelcom. Es concretava a quina part del paper s'havia de dibuixar, però es deixava llibertat en com fer-los. En finalitzar el dibuix (no es pinta) es va demanar a l'alumnat que escrivís algunes paraules dels elements que havien dibuixat a darrere al paper.

Fase 6. Recollida dels dibuixos i dels escrits

Es varen recollir els dibuixos del conte que havien elaborat els alumnes per a l'estudi. Talment, es van recollir les paraules que havien escrit els alumnes en tres activitats d'aula. En primer lloc, es van escollir les paraules que es van escriure a

l'activitat del conte "El petit príncep". En segon lloc, es van recollir les paraules que es van escriure en una activitat de la situació d'aprenentatge, on es demanava a l'alumnat que escrivís paraules d'òrgans i ossos del cos humà. En tercer lloc, es van recollir els mots del dibuix de la proposta presentada.

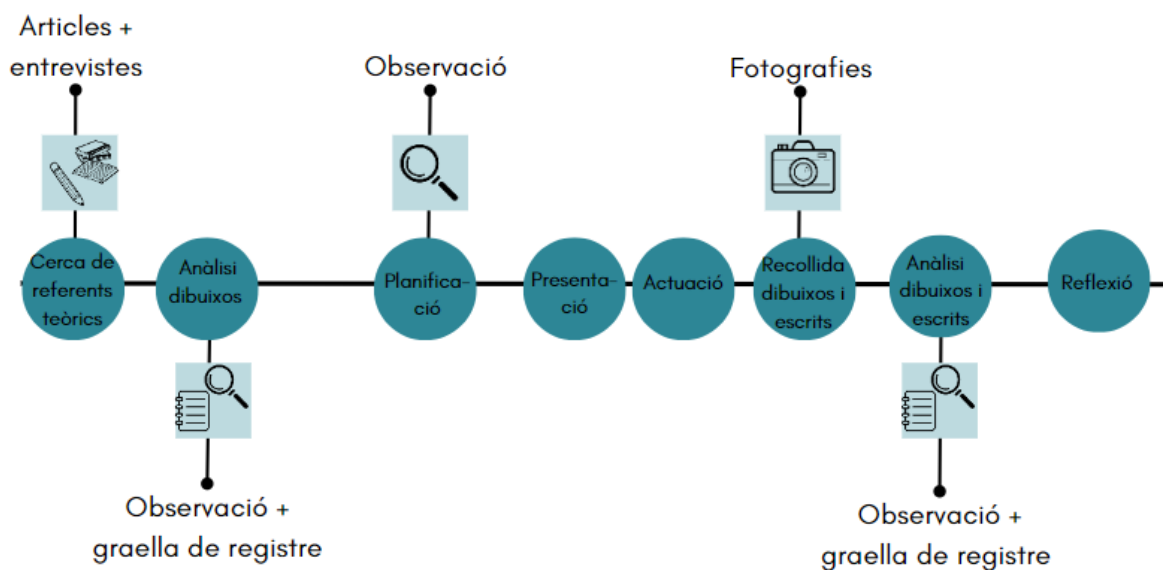
Fase 7. Observació i anàlisi dels dibuixos i escrits

Es van analitzar els dibuixos detalladament i es van identificar quines lletres majúscules hi apareixen i com eren aquestes. Es van recollir els resultats en una graella de registre. Paral·lelament, es van estudiar les particularitats de les grafies i es van recollir en una graella de registre.

Fase 8. Reflexió de les dades obtingudes

Es van comparar les grafies del text amb les grafies que apareixien a dins del dibuix per a poder obtenir conclusions i donar resposta a la pregunta general d'estudi, així com assolir els objectius.

3.4.2. TÈCNIQUES I INSTRUMENTS DE RECOLLIDA DE LES DADES

Figura 3. Tècniques i instruments de recollida de dades utilitzats en l'estudi

Anàlisi documental i entrevistes

Per tal de recollir dades i donar resposta a l'objectiu de conèixer com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies, es du a terme una anàlisi documental.

Paral·lelament, es realitzen tres entrevistes, les quals serveixen per complementar les cerques documentals i per donar resposta als objectius de la investigació. Campoy i Gomes (2009) defineixen l'entrevista com la interacció entre dues persones, la qual és planificada i té una finalitat.

Es fa una entrevista a Mariona Masgrau, professora de la Universitat de Girona que imparteix l'assignatura *Aprenentatges de les llengües* a estudiants de mestres d'educació infantil. Talment, s'entrevista a Montserrat Calbó, professora de la Universitat de Girona que imparteix l'assignatura de dibuix. Finalment, es realitza una entrevista a Mónica Gallerani, reeducadora de l'escriptura i consultora didàctica per l'aprenentatge de l'escriptura manuscrita.

Observació activa

L'observació és una de les tècniques principals que té lloc durant les investigacions a l'aula (Matos i Pasek, 2008). D'acord amb Sierra i Bravo (1984; citats per Peña, 2015), l'observació és l'estudi i inspecció dels fets i objectes que realitza el subjecte a través dels seus sentis, amb l'ajuda o no d'instruments tècnics. A més, els mateixos autors exposen que la informació extreta de l'observació, s'organitza en fulls de registre, dels quals se'n poden extreure dades quantitatives.

Primerament, es realitzen fotografies dels dibuixos i dels escrits per a poder-los estudiar detalladament. Seguidament, s'observen aquestes produccions, i la informació que se n'extreu es recull en una graella de registre. S'elabora una graella per estudiar els dibuixos i una altra per estudiar els escrits (vegeu annex 3).

Concretament, amb relació als dibuixos, s'anoten quines grafies apareixen al dibuix i si els traços d'aquestes són els correctes o no. Per altra banda, amb relació a l'escriptura, s'anoten les particularitats de com són els traços de les grafies.

3.4.3. ANÀLISI DE LES DADES

Les dades recollides s'analitzen des d'un punt de vista qualitatiu. D'una banda, a partir de l'observació de diverses paraules escrites en tres activitats diferents, permet identificar les particularitats del traç de les grafies. A més, dona peu a conèixer amb quines grafies els alumnes tenen més dificultats a l'hora d'escriure. Per altra banda, l'observació dels dibuixos (elaborats especialment per a l'estudi) permeten comparar les grafies que apareixen en aquests amb les grafies de l'escriptura. Aquest fet afavoreix l'obtenció de resultats per conèixer quina relació existeix entre l'escriptura i el dibuix.

Les dades obtingudes d'ambdues observacions es recullen en dues graelles de registre, les quals permeten elaborar un gràfic i així obtenir resultats numèrics i més concrets.

4. RESULTATS

4.1. DIBUIXOS

A continuació hi ha un recull d'imatges de les figures que han dibuixat els alumnes durant la proposta de la investigació. Tal com s'ha comentat anteriorment, es demana als infants que dibuixin una sèrie d'elements per així poder identificar lletres majúscules a dins d'aquests i posteriorment fer una anàlisi per conèixer si els patrons gràfics es reproduïen a l'escriptura.

S'agrupen els dibuixos per característiques similars i s'associen a una grafia (B, G, J, P o S) amb la finalitat d'identificar les particularitats dels traços de les lletres.

Per a poder veure alguns resultats dels dibuixos complets, vegeu annex 4.

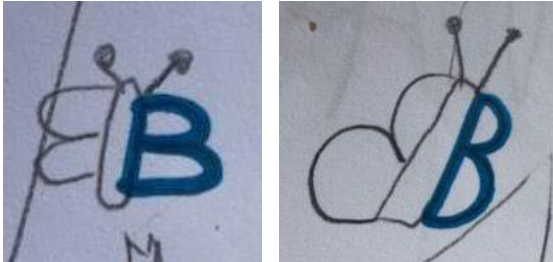

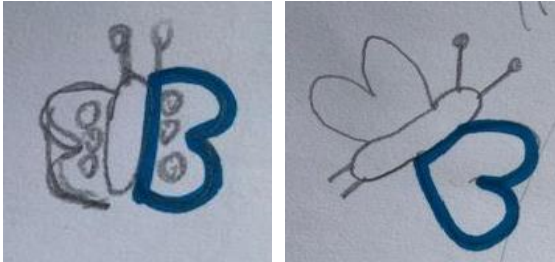

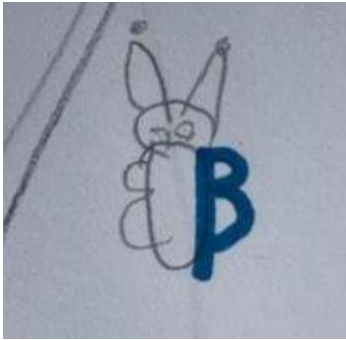
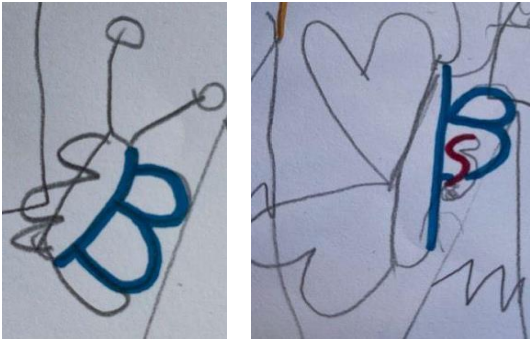
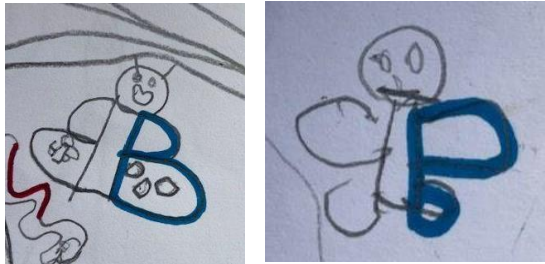
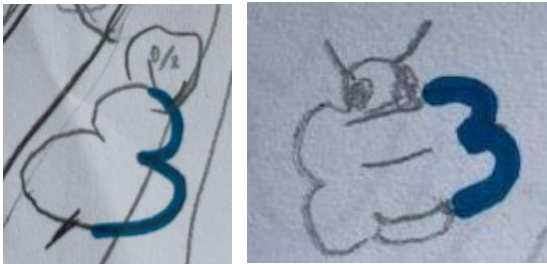
Talment, vegeu annex 3 per observar les graelles de registre on es recullen els resultats de tots els dibuixos analitzats.

Grafia B

Taula 2

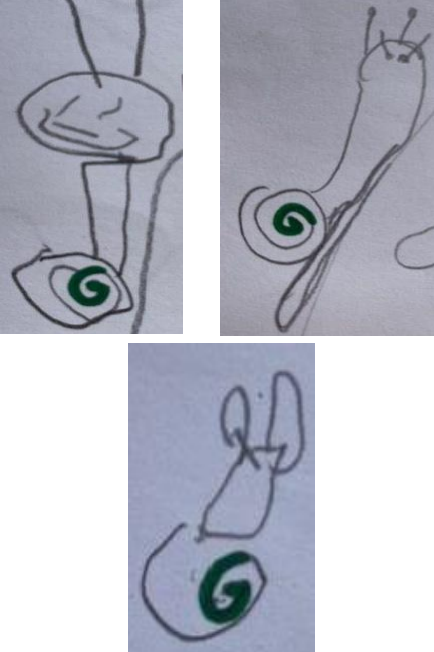

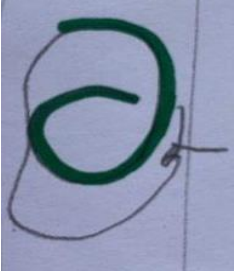
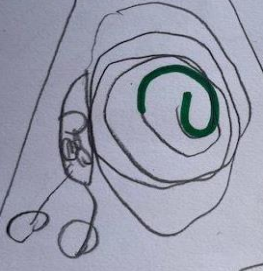

Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia B

B	B
 	
B	B
	
B B	3
	

Grafia G

Taula 3

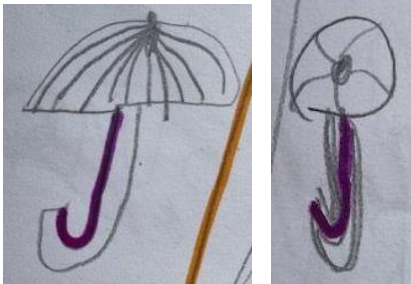

Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia G

G	G	
		
G	G	
		
		
		

Grafia J

Taula 4

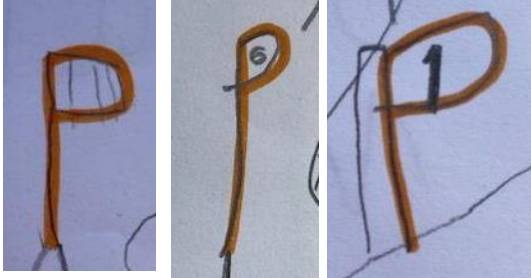
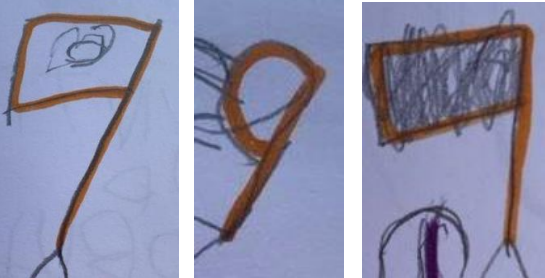
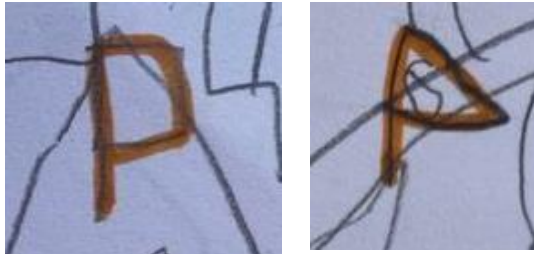

Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia J

J	J
	

Grafia P

Taula 5

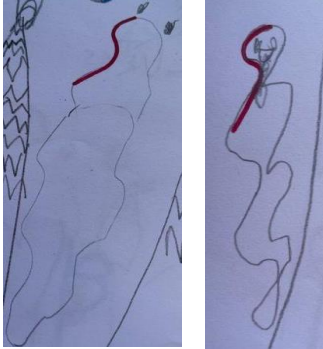
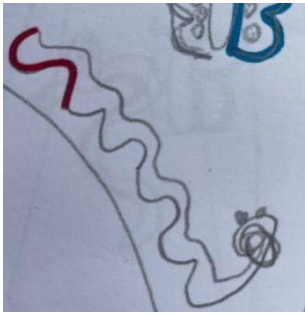
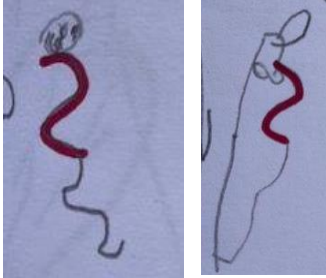
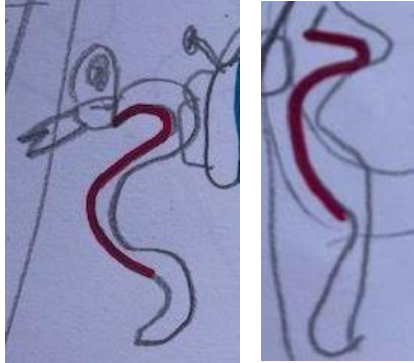
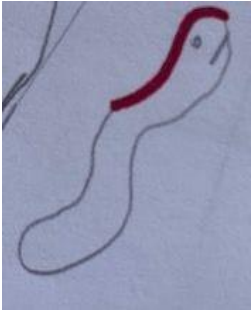

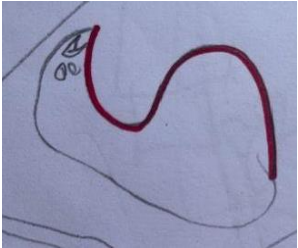

Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia P

P	P
	
P	P
	

Grafia S

Taula 6

Imatges dels dibuixos que s'associen a la grafia S

S		Z	
			
J			
			
S	S	S	
			

4.2. ESCRITURA

A continuació es presenten algunes paraules que han escrit els infants en tres activitats d'aula diferents. Aquestes, serveixen per a identificar les particularitats del traç de les grafies que s'estudien en aquesta investigació.

Les dues paraules que hi ha en cadascun dels requadres estan escrites per diferents infants. Així doncs, la manera en com tracen la lletra es pot definir com una particularitat, ja que hi ha més d'un nen/a que la traça igual.

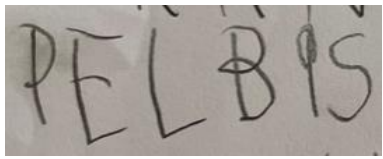
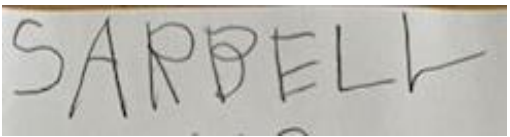
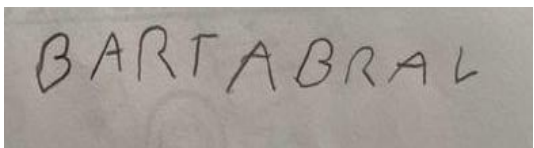
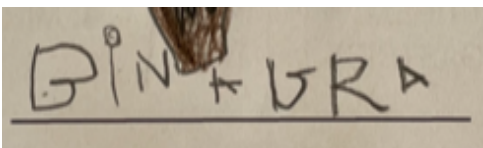
Vegeu annex 3 per observar les graelles de registre on es recullen els resultats de tots els textos analitzats.

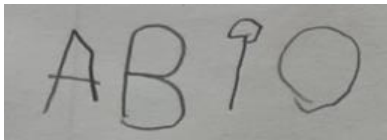
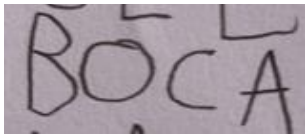
Grafia B

La lletra B està formada per una línia vertical recte i dues corbes semicirculars unides per una línia horitzontal recta. Per tant, forma part de la família de les lletres mixtes.

Taula 7

Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra B

Les dues línies corbes s'uneixen al centre de la línia vertical formant un bucle	
 (PELVIS)	 (CERVELL)
La línia que uneix les dues corbes no toca la línia vertical	
 (VERTEBRAL)	 (VINAGRE)

La grafia B està correctament traçada	
 (AVIÓ)	 (BOCA)

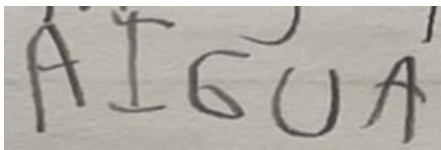
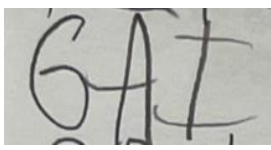
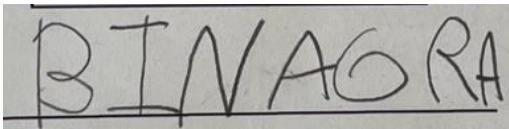
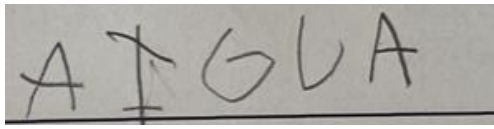
En termes generals, els alumnes tracen la B correctament. Encara que alguns d'ells/es no la tracin de manera perfecta, és a dir, que no tracen la línia petita horitzontal o que dibuixen un bucle entre les línies corbes, la lletra que tracen s'entén i no es confon per una altra.

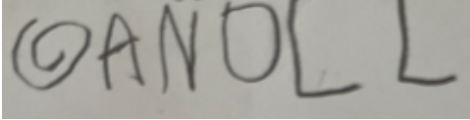
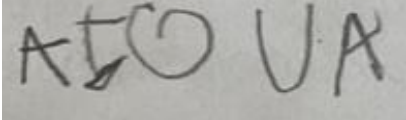
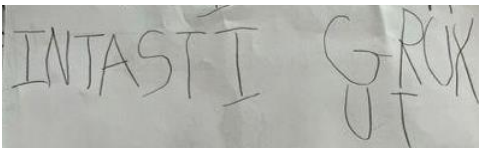
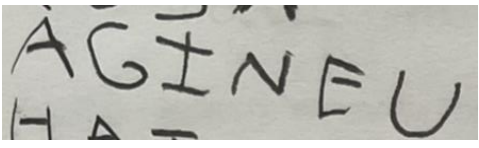
Grafia G

La lletra G està formada per dues línies, una corba i l'altra recta. S'inicia el traç amb la línia corba, començant per la part superior, i es forma una circumferència en sentit antihorari, la qual queda oberta per la banda dreta. La lletra G pertany a la família dels ovals o de les lletres corbades.

Taula 8

Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra G

La grafia G s'assembla al número 6	
 (AIGUA)	 (GALL)
La lletra G s'assembla a un 6, però no està del tot tancat	
 (VINAGRE)	 (AIGUA)

La grafia G sembla una espiral o una circumferència no tancada	
 (GENOLL)	 (AIGUA)
La grafia G està correctament traçada	
 (INTESTÍ GRUIXUT)	 (GUINEU)

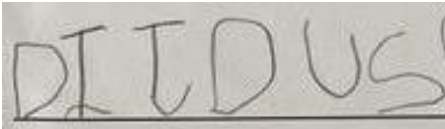
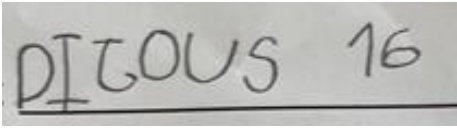
Tal com es pot observar en aquesta taula, els infants tracen la G de moltes maneres diferents i pocs d'ells/es la tracen de manera correcta. Alguns alumnes la tracen com un 6 i d'altres com una circumferència no tancada o com una espiral. Això comporta que a vegades siguin lletres irreconeixibles o que es confonguin per una altra.

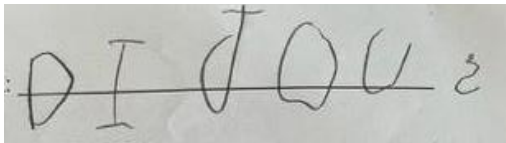
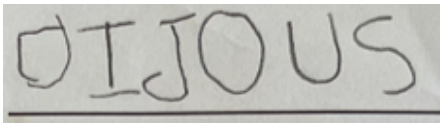
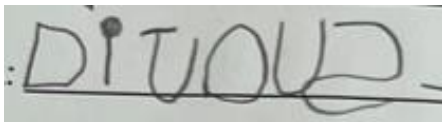
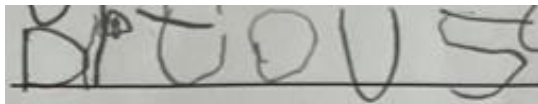
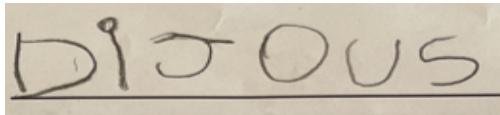
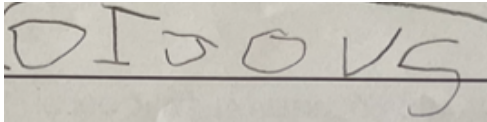
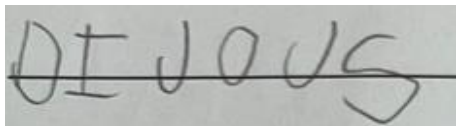
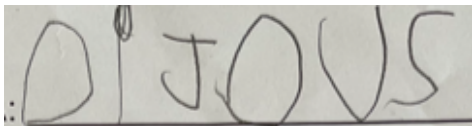
Grafia J

La lletra J forma part del conjunt de les lletres ovalades. Està formada per una línia vertical i una corba inferior cap a l'esquerra.

Taula 9

Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra J

La grafia J està del revés, és a dir, la línia corba està cap a la dreta	
 (DIJOUS)	 (DIJOUS)

L'extrem de la línia corba s'acosta molt a la línia vertical	
 (DIJOURS)	 (DIJOURS)
La lletra J s'assembla a una U, ja que la línia vertical és molt curta	
 (DIJOURS)	 (DIJOURS)
La lletra J s'assembla a una O no tancada, ja que no té la línia vertical	
 (DIJOURS)	 (DIJOURS)
La grafia J està correctament traçada	
 (DIJOURS)	 (DIJOURS)

La majoria dels alumnes que tracen malament la lletra J és perquè la fan del revés, és a dir, la línia corba la fan cap a la dreta. Altrament, hi ha infants que allarguen molt la línia corba fins a quasi tocar la línia vertical o no tracen la línia vertical, de manera que alguna ocasió pot comportar confusions per a saber quina lletra és. Cal dir que no hi ha gaires infants que tracen la J malament, tot hi haver-hi moltes particularitats.

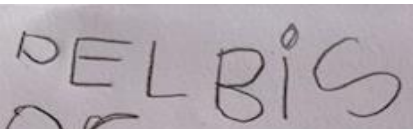
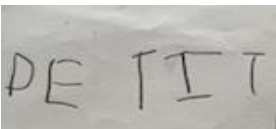
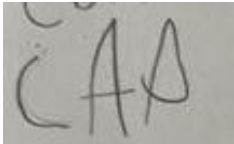
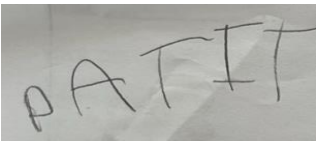
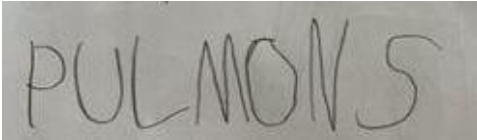
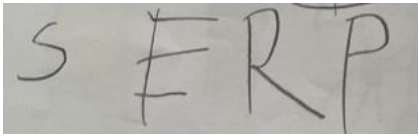

Grafia P

La lletra P forma part de la família de les lletres mixtes, ja que està formada per una línia vertical recta i una altra de corbada. Aquesta última comença al punt més alt de la línia vertical i en sentit horari traça mitja circumferència fins a la meitat de la línia recta.

Taula 10

Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra P

La grafia P s'assembla a una D, ja que la línia vertical és molt curta	
 (PELVIS)	 (PETIT)
La lletra P té la línia vertical una mica curta	
 (CAP)	 (PETIT)
La grafia P està correctament traçada	
 (PULMONS)	 (SERP)

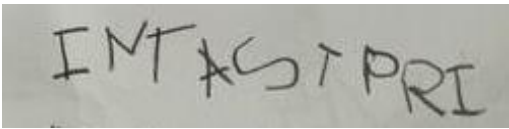
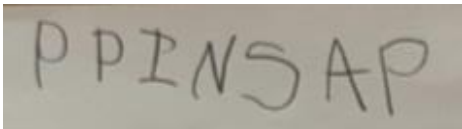
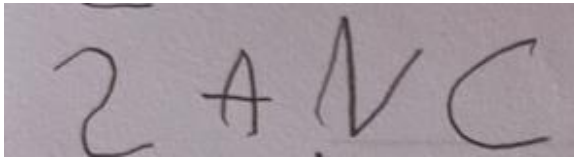
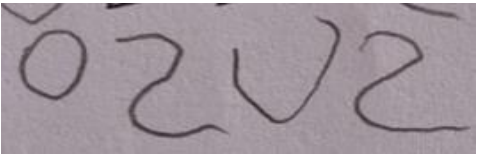
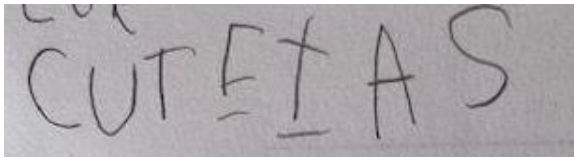
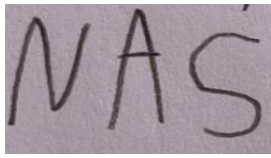
No hi ha gaires infants que tracin la lletra P malament. No obstant això, alguns alumnes no tracen la línia vertical gaire llarga, de manera que a vegades es pot pensar que és una D o una O.

Grafia S

La grafia S, igual que la G i la J, formen part de la família de les lletres corbades, ja que està formada per traços corbats. Es comença a traçar per la part de dalt i en sentit antihorari es traça mitja circumferència. Quan es passa per la meitat i sense aixecar el llapis es traça una altra meitat de circumferència en sentit horari.

Taula 11

Fotografies de les particularitats observades en el traç de la lletra S

La grafia S no està formada per a dues C simètriques	
 <p>(INTESTÍ PRIM)</p>	 <p>(PRÍNSAP)</p>
La grafia S està del revés	
 <p>(SANG)</p>	 <p>(OSSOS)</p>
La grafia S està correctament traçada	
 <p>(COSTELLES)</p>	 <p>(NAS)</p>

La lletra S és una de les grafies en què els alumnes tenen més dificultats, ja que per fer-la correctament hauria d'estar formada per a dues C simètriques. El principal error que cometem els infants és que la fan del revés, és a dir, comencen a traçar-la movent la mà cap a la dreta des del punt d'inici, i hauria de ser cap a l'esquerra. Talment, hi ha alumnes que no acaben de traçar la lletra sencera, la qual cosa comporta que no es vegin les dues C simètriques.

4.3. ENTREVISTES

Per assolir els objectius de la investigació i donar resposta a les preguntes, es realitzen tres entrevistes. A continuació presento un petit resum de cada una (vegeu les entrevistes a l'annex 5).

Entrevista a Montserrat Calbó Angrill

Montserrat Calbó, professora de l'assignatura *Didàctica de l'expressió plàstica* del Grau d'Educació Infantil i Primària de la Universitat de Girona, va ser entrevistada amb la finalitat d'endinsar-me en el món del dibuix infantil i conèixer una mica més sobre aquest tema. Inicialment, era una entrevista amb unes preguntes definides, però Calbó va acabar exposant els seus coneixements sobre el dibuix infantil i aportant moltes idees de diversos autors reconeguts com Matthews i Kellogg.

Concretament, Calbó va començar l'exposició definint el dibuix com un llenguatge el qual els infants utilitzen espontàniament. Seguidament, va presentar les 4 dimensions definides per Matthews on es concreta per què els infants dibuixen. Molt resumidament, la primera dimensió exposa que els nens i nenes dibuixen per a representar éssers i objectes, mentre que a la segona explica que es fa per a representar esdeveniments. La tercera fa referència a l'expressió d'emocions i sentiments. Finalment, la quarta dimensió es basa a distribuir els elements i dibuixar-los de tal manera per a poder representar les figures presentades en les dimensions anteriors. Per acabar, Calbó va exposar què interessa saber als infants quan dibuixen, el qual són la forma, la posició i la trajectòria de les coses.

Per altra banda, posteriorment es va realitzar una altra entrevista a Calbó per tal de conèixer la seva opinió sobre alguns aspectes de la investigació. Calbó va començar exposant que és molt important treballar el dibuix a l'etapa d'infantil atès que és un mitjà de comunicació. A més, concreta que contribueix al desenvolupament cognitiu, social, físic i emocional dels humans Tanmateix, assenyala que existeix una relació clara entre l'escriptura i el dibuix. En primer lloc, concreta que el dibuix és un llenguatge i que aquest sobretot té lloc quan els infants encara no poden expressar-se per escrit. En segon lloc, afirma que durant el procés de dibuixar i escriure es veuen implicades les mateixes parts del cos. En tercer lloc, Calbó exposa "El dibuix té molt a veure amb la lectoescriptura, tant per la dimensió

de lectura (percepció, identificació de formes) com per la d'escriptura (traç, grafismes, elaboració de formes i figures)". Acaba comentant que el dibuix és un recurs creatiu i atractiu pels infants que permet millorar el traç i incidir en la millora del traç de les grafies.

Entrevista a Mariona Masgrau Juanola

Mariona Masgrau és professora de *didàctica de la llengua i la literatura* a la Universitat de Girona. Masgrau comença exposant que el dibuix i l'escriptura són dues accions que es retroalimenten. No obstant això, creu que en algunes ocasions els infants poden traçar amb molta pressió o poca segons si escriuen o dibuixen, de manera que no forçosament ha de coincidir. Per altra banda, assenyala que dibuixar millora tots els àmbits d'aprenentatge, i per tant també en la grafia. Per acabar, comenta algunes estratègies per millorar la grafia, les quals no estan relacionades amb el dibuix.

Entrevista a Mónica Gallerani

Mónica Gallerani és reeducadora de l'escriptura i consultora didàctica per l'aprenentatge de l'escriptura i prevenció de dificultats grafomotores. Gallerani va respondre les preguntes plantejades, però també va aportar coneixements sobre la relació que existeix entre el traç de les grafies i el dibuix. La majoria d'aquestes idees exposades han estat presentades al llarg del treball, ja que és informació rellevant per a aquesta investigació.

La primera idea que va exposar l'experta és que per aprendre a escriure els infants prèviament han de desenvolupar i dominar una sèrie de moviments, els quals poden aprendre a través del dibuix. Així doncs, ella mateixa afirma "el dibuix és l'antítesi de l'escriptura". Acaba comentant que dibuixar requereix un ensenyament. Per aquest motiu assenyala que si es dibuixa de manera adequada aporta millores en el traç de les grafies.

4. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

A partir de les dades recollides a través de l'observació, les taules de registre i les entrevistes s'han pogut extreure conclusions per a donar resposta a la pregunta general plantejada: com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies?

D'entrada és important comentar que la mostra és limitada i, per tant, els resultats no es poden generalitzar, ja que s'ha realitzat un estudi de cas (Ballester, 2004).

El plantejament de la pregunta general d'estudi neix de la importància que té escriure i traçar bé les grafies, ja que són la base per a una bona comunicació escrita. El domini de l'escriptura és una etapa importantíssima per l'infant, ja que a partir d'aquesta construeix la majoria dels aprenentatges (Luçart, s.d; citat per M. Gallerani, comunicació personal, 5 de maig del 2023). Així doncs, l'escola i sobretot els i les mestres d'educació infantil tenen un paper molt important durant el procés d'ensenyament-aprenentatge de les grafies. Han de guiar i ajudar els infants per tal que tracin correctament les lletres, és a dir, que en respectin la direccionalitat i les proporcions.

A partir de l'estudi es coneixen les particularitats del traç de cinc grafies (B, G, J, P i S) i s'observa que hi ha lletres que estan correctament traçades com la E, F, I i la L, i d'altres que no, com la G, R, i la S.

A l'inici de la investigació es va escollir analitzar les grafies que es creia que els alumnes traçaven més malament. En finalitzar l'estudi es pot concloure que amb les que tenen més dificultats són les que estan formades per línies corbes. Així doncs, amb els resultats obtinguts es pot confirmar l'aportació de Gallerani exposada a l'entrevista. Per contra, no es comparteix la idea que presenta Masgrau a l'entrevista del dia 8 de maig.

Concretament, de les grafies estudiades, els infants tenen dificultats per a traçar la lletra G, ja que no respecten la direccionalitat del traç ni les proporcions de la grafia. Els nens i nenes els costa molt deixar la separació al costat de la línia horitzontal, de manera que la tracen com el número 6. Talment, la segona lletra que no està ben traçada és la S. El principal error que cometem és que la fan del revés, o bé no respecten la simetria de les dues C.

Altrament, amb els resultats presentats es pot observar com existeixen moltes particularitats a l'hora d'escriure les lletres. El fet que hi hagi diverses particularitats d'una grafia no és negatiu, ja que cada infant té la seva personalitat i la seva manera de traçar les lletres. En canvi, l'existència de moltes particularitats basades en el mal traç de les grafies, és negatiu, ja que porta a pensar que la manera d'ensenyar les grafies no ha estat la correcta.

Per tant, és molt important que els i les mestres plantegin tasques que permetin als infants aprendre el correcte traç de les grafies o millorar-lo. Talment, proposar activitats adequades al nivell maduratiu de l'alumnat és clau per a una correcta adquisició del traç. Aquestes activitats han d'estar basades en el desenvolupament de les habilitats grafomotors, les quals inclouen el dibuix.

Per dibuixar es necessita controlar el braç, la mà i els dits, com també la coordinació òcul-manual. Per tant, durant aquesta acció es desenvolupa la motricitat fina. Altrament, dibuixar també afavoreix el desenvolupament intel·lectual atès que aporta coneixements de l'entorn observat que es vol representar (Leal, 2010). A més, fomenta la creativitat i la imaginació, així com ajuda a expressar i reconèixer els sentiments i emocions.

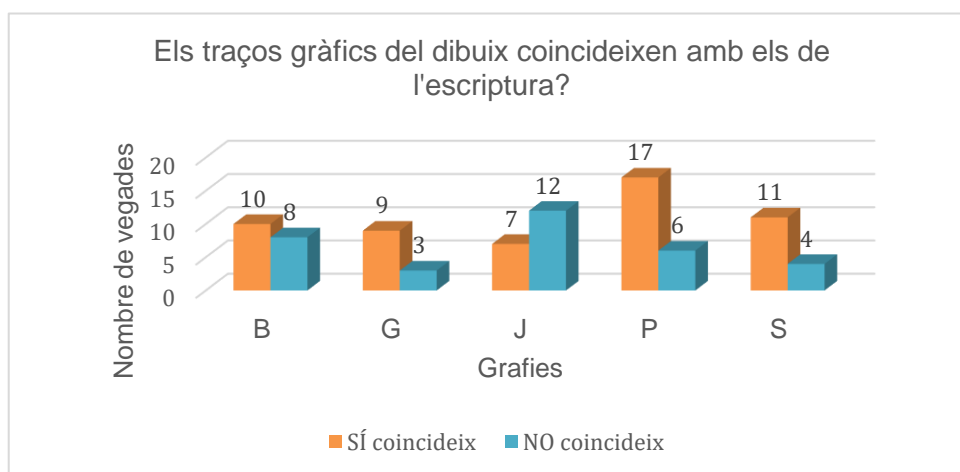
Les habilitats que es desenvolupen durant el dibuix influeixen en el traç de les grafies o en l'escriptura. En primer lloc, la motricitat fina és necessària per a escriure grafies, ja que requereix el mateix control grafomotor. En segon lloc, a través del dibuix es potencia la creativitat i la imaginació, les quals també són útils a l'hora d'escriure obres lingüístiques com novel·les, poemes... En tercer lloc, el dibuix i l'escriptura fomenten l'expressió de sentiments, per tant coincideix l'aprenentatge que es transmet. Per tant, es pot afirmar que existeix una clara relació entre dibuixar i escriure. A més, Racionero (2005) assenyala que el dibuix i l'escriptura comparteixen les mateixes arrels, ja que totes dues actuacions provenen del traç del gargot.

Recollint totes les evidències de la investigació, s'ha arribat a la resposta de la pregunta general d'estudi. La conclusió principal extreta és que per tal d'incidir en l'aprenentatge del traç i així evitar escriure incorrectament les grafies, el dibuix és una bona eina per aprendre a traçar bé les lletres, per tres grans raons.

En primer lloc, tal com s'ha comentat anteriorment, els beneficis que aporta dibuixar són útils per a desenvolupar l'escriptura i el traç de les grafies. A més, Solovieva, Pelayo i Quintanar (2005), assenyalen que quan es dibuixa i s'escriu tenen lloc els mateixos mecanismes cerebrals.

En segon lloc, a partir dels resultats obtinguts s'ha observat que existeix una relació entre el dibuix i l'escriptura, ja que les grafies inserides a dins del dibuix es reproduïxen a l'escrit. És a dir, els traços que es fan mentre es dibuixa, són els mateixos que es fan quan s'escriu. Aquest fet comporta a saber que incidint en el dibuix porta afectes a l'escriptura.

A continuació es presenta un gràfic on exposa el nombre de vegades en què coincideix la manera de traçar la lletra que hi ha a dins d'un dibuix amb la lletra de la paraula escrita.

Figura 4. Gràfic que mostra el nombre de vegades en què coincideix el traç de la grafia del dibuix amb el traç de la grafia escrita.

Tot i que la manera de traçar les grafies coincideix, segons el gràfic hi ha algunes vegades en què no passa. Aquest fet és donat perquè els infants són conscients que estan dibuixant i no escrivint, de manera que no busquen traçar correctament les grafies que apareixen a dins del dibuix. Així doncs, es pot afirmar la idea que presenta Masgrau a l'entrevista.

En tercer lloc, d'acord amb Orellana (2017), el dibuix és una de les activitats en què gaudeixen més els nens i nenes quan són petits. A més, Calbó exposa a l'entrevista

que dibuixar és una acció atractiva. Per tant, el dibuix és un bon recurs per portar a l'aula atès que motiva els infants.

Per tant, de forma resumida, els resultats de la investigació donen peu a proposar tasques de dibuixar a l'etapa d'educació infantil, ja que influeixen positivament en el traç de les grafies. D'acord amb Mata et al. (2014), dibuixar és un recurs que fomenta l'aprenentatge del correcte traç, ja que l'escriptura i el dibuix comparteixen els mateixos elements estructurals. Talment, Gallerani afirma que el dibuix és una de les activitats més importants per aprendre el correcte traç. Així doncs, es pot confirmar la hipòtesi plantejada a l'inici del treball.

Per acabar, es pot afirmar que després de dur a terme la investigació s'han assolit els objectius plantejats en un inici i en conseqüència s'ha donat resposta a la pregunta general.

No obstant això, durant l'estudi han sorgit dues limitacions. La principal ha estat la dificultat per a cercar referents teòrics que sustentessin la proposta. Tal com va comentar Gallerani a l'entrevista, els principals autors i autores d'aquest tema són italians/es o francesos/es de manera que no he tingut accessibilitat als seus llibres ni articles a causa del poc coneixement que tinc de la llengua.

La segona limitació ha estat la manca de temps, la qual no ha permès realitzar un estudi amb un grup control per a saber si plantejant tasques de dibuixar millora o incideix en l'aprenentatge de la grafia.

A més, crec que realitzar aquest estudi amb alumnes d'I3 o I4 hauria estat més significatiu, ja que és l'etapa en què els alumnes comencen a fer els primers traços. En canvi, a finals d'I5, ja tenen aquest aprenentatge assolit.

5. REFERÈNCIES DOCUMENTALS

- Acaso, M. (2000). Simbolización, expresión y creatividad: tres propuestas sobre la necesidad de desarrollar la expresión plástica infantil. *Arte, Individuo y Sociedad*, (2), 41-57.
https://www.researchgate.net/publication/27571381_Simbolizacion_expression_y_creatividad_tres_propuestas_sobre_la_necesidad_de_desarrollar_la_expresion_plastica_infantil
- Alviz, L. (2011). La grafomotricidad en la educación infantil. *Temas para la Educación: revista digital para profesionales de la enseñanza*, (16).
<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd8640.pdf>
- Baquero, S.I., Escolano, C. (2020). *El dibujo como recurso educativo en las aulas de educación infantil*. [Treball de fi de Grau, Universidad de La Laguna]. Riull.
<https://riull.ull.es/xmlui/bitstream/handle/915/20048/El%20dibujo%20como%20recurso%20educativo%20en%20las%20aulas%20de%20Educacion%20Infantil.pdf?sequence=1>
- Ballester, LL. (2004). *Bases metodológicas de la investigación educativa*. Universitat de les Illes Balears.
<https://arodi.yolasite.com/resources/BasesmetodologicasdelainvestigacioneducativaLIBROCOMPLETO2.pdf>
- Campoy, T.J., Gomes, E. (2009). Técnicas e instrumentos cualitativos de recogida de datos. Dins A.Pantoja (Ed.), *Manual básico para la realización de tesis, tesis y trabajos de investigación* (pp.273-300).
https://proyectos.javerianacali.edu.co/cursos_virtuales/posgrado/maestria_asesoria_familiar/Investigacion%20I/Material/29_Campoy_T%C3%A9cnicas_e_instrum_cualita_recogidainformacion.pdf

Decret 21/2023, de 7 de febrer, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació infantil. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Catalunya, 9 de febrer de 2023, núm. 8851, pp. 1-39.

<https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8851/1955221.pdf>

Delval, J. (1995). *El desarrollo humano*. Siglo Veintiuno Editores .

file:///C:/Users/usuari/Downloads/LIBRO.%20El_Desarrollo_Humano_Juan_Delval.pdf

Díaz, A. (2020). *El dibujo infantil: una aproximación analítica desde tendencias documentales* [Treball de fi de Grau, Universidad Pedagógica Nacional]. Repositorio Institucional UPN.

<http://200.119.126.32/bitstream/handle/20.500.12209/12873/Trabajo%20de%20grado.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Fernández, D.L., Gómez, K.J., Meneses, L. (2014). *La grafía simbólica como iniciación al dibujo definido y la preescritura en el centro educativo mis pingüinos*. [Treball de Licenciatura en Pedagogia Infantil, Bello]. Uniminuto.

http://uniminuto-dspace.scimago.es:8080/bitstream/10656/3320/1/TLPI_FernandezOrtizDiana_2014.pdf

Freire, H. (2005). La escritura: ¿espacio liso o estriado? *Escritura e imagen*, (1), 159-177. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1994550>

García, M. (2011). L'atenció a la diversitat de l'alumnat: un repte pedagògic quotidià. *Xtec*.

<https://blocs.xtec.cat/mgp2011/files/2011/08/ARTICLE-Latenci%c3%b3-a-la-diversitat-de-lalumnat.pdf>

García, M., Batista. L.M. (2018). El desarrollo de la motricidad fina en los niños y las niñas de la primera infancia. *Revista: Atlante*.

<https://www.eumed.net/rev/atlante/2018/08/motricidad-primera-infancia.html>

- Gutiérrez, R., Díez, A. (2018). Conciencia fonológica y desarrollo evolutivo de la escritura en las primeras edades. *Educación XXI*, 21, (1), 395-416.
<https://redined.educacion.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/160631/20212-40025-1-SM.pdf?sequence=1>
- Leal, A. (2010). Dibujos infantiles, realidades distintas: un estudio sobre simbolización gráfica y modelos organizadores. *Revista de Psicología da UNESP* 9, (1), 135-160. <https://core.ac.uk/download/pdf/78544536.pdf>
- Maestre, A.B. (2010). El dibujo en la escuela. *Revista digital. Innovación y experiencias educativas*, (26).
https://archivos.csif.es/archivos/andalucia/ensenanza/revistas/csicsif/revista/pdf/Numero_26/ANA_BELEN_MAESTRE_CASTRO_01.pdf
- Marín, R. (1988). El dibujo infantil. Tendencias y problemas en la investigación sobre la investigación plástica de los escolares. *Arte, individuo y sociedad*, (1), 5-30. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=898182>
- Martínez, M., Martín, G. (2018). Dejando huella: propuestas metodológicas para la educación de la grafomotricidad en Educación Infantil. *Educación y Futuro*, (39), 205-229.
<https://redined.educacion.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/191346/Dejando.pdf?sequence=1>
- Mata, A., Solovieva, Y., Quintanar, L., Soto, F. (2014). Utilidad del dibujo para superar problemas en la escritura: estudio de un caso. *Revista Chilena de Neuropsicología*, 9, (2).
<https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=179331012003>
- Matos, Y. i Pasek, E. (2008). La observación, discusión y demostración: técnicas de investigación en el aula. *Laurus*, 14, (27), 33-52.
<https://www.redalyc.org/pdf/761/76111892003.pdf>

- Molina, R. (2009). Evolución de la Grafomotricidad. *Revista digital. Innovación y experiencias educativas*, (16).
https://archivos.csif.es/archivos/andalucia/ensenanza/revistas/csicsif/revista/pdf/Numero_16/REMEDIOS_MOLINA_2.pdf
- Muentes, M.E., Barzaga, O.S. (2022). Incidencia de la motricidad fina en la pre-escritura de los niños y niñas de Educación Inicial II. *Revista Cognosis*, 7, 145-168. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8588035>
- Orellana, L. (2017). *Estudio del dibujo infantil en niños y niñas con TEA y su relación con las características del autismo*. [Tesi doctoral, Universitat Jaume I]. Tesis Doctorals en Xarxa. <https://www.tdx.cat/handle/10803/405470#page=372>
- Peña, B. (2015). *La observación como herramienta científica*. ACCI.
https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=yDt2CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA9&dq=observaci%C3%B3n+metodolog%C3%ADa+cualitativa&ots=OcPQuBs-4k&sig=zsbPsyF_JAgePRqplqSSfbtpRUM#v=onepage&q=observaci%C3%B3n%20metodolog%C3%ADa%20cualitativa&f=false
- Pita, S., Pértegas, S. (2002). Investigación cuantitativa y cualitativa. *Fisterra: Cad Aten Primaria*, (9), 76-78.
http://www.ecominga.uqam.ca/ECOMINGA_2011/PDF/BIBLIOGRAPHIE/GUIDE_LECTURE_2/4/2.Pita_Fernandez_y_Pertegas_Diaz.pdf
- Puleo, E.M. (2012). La evolución del dibujo infantil. Una mirada desde el contexto sociocultural merideño. *Educere*, 16, (53), 157-170.
<https://www.redalyc.org/pdf/356/35623538016.pdf>
- Racionero, F. (2005). *Análisis de los grafismos conducentes al dibujo y a la escritura en las edades de 3, 4 y 5 años*. [Tesi doctoral, Universidad de Córdoba]. Helvia. <https://helvia.uco.es/xmlui/handle/10396/2755>

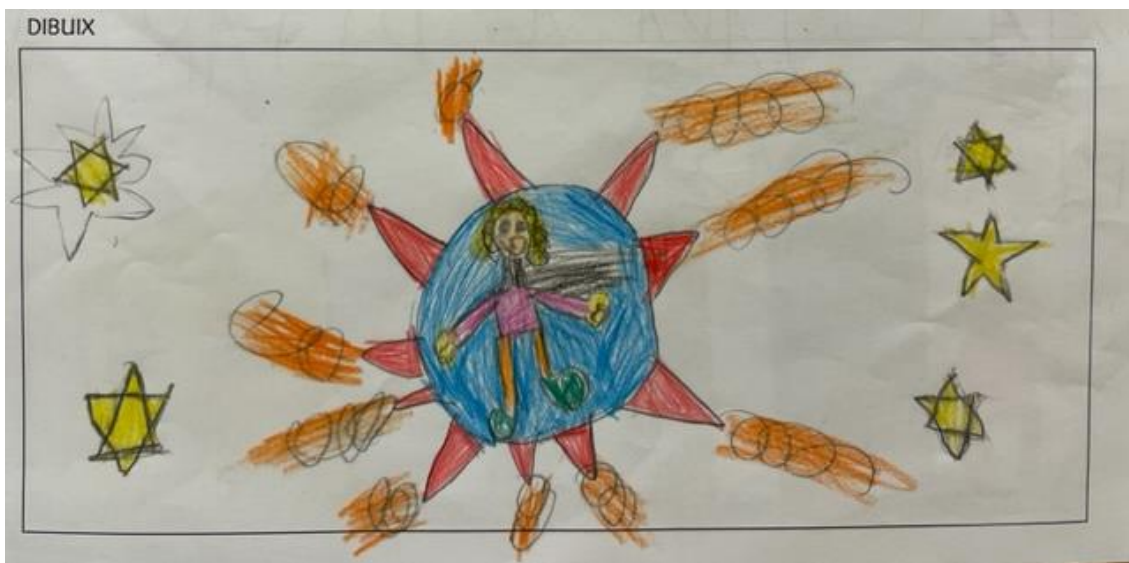
Ricoy, C. (2006). Contribución sobre los paradigmas de investigación. *Educação*, 31, (1), 11-22. <https://www.redalyc.org/pdf/1171/117117257002.pdf>

Rius, M.D. (2003). *Grafomotricidad: enciclopedia del desarrollo de los procesos grafomotores*. Seco Olea. <http://ardilladigital.com/DOCUMENTOS/EDUCACION%20ESPECIAL/APR/ENDIZAJES/Enciclopedia%20del%20desarrollo%20de%20los%20procesos%20grafomotores%20-%20M%20Dolores%20Rius%20-%20libro.pdf>

Solovieva, Y., Pelayo, H., Quintanar, L. (2005). Corrección neuropsicológica de problemas de aprendizaje. Análisis de caso. *Revista Internacional del Magisterio*, (15). <https://neuropsicologiainfantilusanbuenaventura.files.wordpress.com/2016/05/correccion-neuropsicologica-de-problemas-de-aprendizaje-analisis-de-caso.pdf>

6. ANNEXOS

6.1. ANNEX 1: PRIMERS DIBUIXOS ANALITZATS

6.2. ANNEX 2: NARRACIÓ DEL CONTE

Presentació que exposa la persona docent: Avui us vull explicar un conte, però quan he agafat el llibre he vist que només té pàgines amb lletra i no hi ha cap imatge. Així doncs, he pensat que us podria explicar la història i vosaltres podríeu dibuixar el que vagi explicant. Us diré què heu de dibuixar i com. Així, si algun altre nen/a vol llegir el conte, tindrà un paper amb un dibuix per imaginar-se com és.

Comencem,

És un dia assolellat i els animals del bosc estan molt contents perquè com cada dissabte, es reuneixen tots els amics i amigues per anar a jugar al parc. Però, avui no és un dia normal, passarà una cosa que fa dos anys que no passa i els animals no saben què és!

Dibuixem un SOL a una punta de dalt de tot del paper.

Dibuixem TRES MUNTANYES bastant grans que comencin a baix de tot del paper i que quasi toquin el sol.

Com cada dissabte, el cargol és el primer que surt de casa seva per anar a buscar els seus amics i amigues. S'ha de llevar ben d'hora perquè camina molt a poc a poc, i a més, li agrada parar-se a contemplar les vistes de les muntanyes. El cargol primer passa a buscar el seu amic cuc.

Dibuixem un CARGOL a sobre de la primera muntanya i al seu costat, un CUC.

Finalment, després de dues hores, el cargol arriba a casa del cuc. El cuc ja està preparat amb la motxilla plena d'aigua. Els dos amics caminen i caminen per anar a buscar la seva amiga formiga. Després de mitja hora, quan arriben a casa de la formiga, es troben amb una sorpresa.

La formiga decideix no sortir de casa perquè diu que ha vist uns núvols una mica negres i que plourà. El cuc i el cargol intenten convèncer a la formiga, però ella té les idees molt clares.

Dibuixem dos NÚVOLS al costat del sol.

Dibuixem una CASA petita a la punta de la segona muntanya.

La formiga avisa als seus amics que tornin a casa perquè està a punt de ploure, però el cargol i el cuc no li fan cas perquè diuen que els núvols ja no se'n recorden que han de fer perquè plougui. Així doncs, el cargol i el cuc continuen caminant per anar a buscar les seves amigues: la serp i la papallona.

Dibuixem una SERP i una PAPALLONA a la segona muntanya, és a dir, a la del mig.

Per fi, després de caminar molta estona i pujar i baixar muntanyes, els animals han arribat al parc.

Dibuixem una BANDERA a la punta de l'última muntanya per assenyalar que hi ha al parc.

Abans de començar a jugar, s'asseuen tots i totes al banc per descansar de la caminada. De sobte la serp diu:

- Cargol per què plores? M'ha caigut una llàgrima a sobre el cap!

I el cargol el respon:

- Jo no estic plorant, a mi també m'ha caigut una llàgrima! Papallona per què plores?

I la papallona el respon:

- Jo no estic plorant, a mi també m'ha caigut una gota d'aigua al cap.

Tots els animals es miren i de seguida diuen: Està plovent!

Fa dos anys que no plou i els amics encara no s'ho acaben de creure. Decideixen córrer per anar a comprar un paraigua a la botiga del costat del parc i així no mullar-se.

Dibuixem un PARAIGUA a la tercera muntanya, és a dir, a l'última.

Quan els animals estan a sota del paraigua mirant com plou, se'n recorden de la seva amiga formiga que els havia dit que els núvols eren molt negres i que plouria. Els animals han après que és important escoltar les advertències dels amics i amigues.

El dibuix, un recurs necessari per aprendre a traçar les lletres majúscules
Anna Sala Quintanilla

De sobte, els companys/es aixequen el cap i es posen molt contents en veure l'arc de Sant Martí. Feia dos anys que no veien un arc de Sant Martí tan bonic.

Dibuixem l'ARC DE SANT MARTÍ a una part del paper que ens hi càpiga.

6.3. ANNEX 3: GRAELLA DE REGISTRE DELS DIBUIXOS ANALITZATS

Llegenda:

— No hi ha la lletra traçada a dins del dibuix.

 La lletra de dins del dibuix està correctament traçada.

La resta de símbols són una aproximació de com és el traç de la lletra que hi ha a dins del dibuix.

Nen/a	B (papallona)	G (cargol)	J (paraigua)	P (bandera)	S (serp)	S (cuc)
1	B	-		9		-
2		G	J			-
3		G	-		-	-
4	-	-		9	-	-
5					-	J
6		-	J			-

7	B		L			
8		.			2	.
9	B			9	.	.
10		.	L	9	.	.
11	B	.	L	9	J	S
12	B	G	L			.
13		G	L	P		.
14		G	L	P		J
15	B					.
16	.	G	L		2	
17	.	2	.	9	.	.
18	3	.	L		S	.
19	B	3	L		2	2

20	3	-	L	D	-	-
21	B		-	D	-	-
22	-	-	-		-	-
23	-	Q	-	P	S	-
24	-	-	L	T	-	-
25	-	-	L		-	-
26		-				-

Graella de registre d'elaboració pròpia

GRAELLA DE REGISTRE DELS ESCRITS ANALITZATS

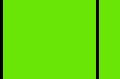
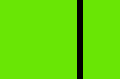

Per omplir aquesta graella s'han tingut en compte com és el traç de la lletra en la majoria de les vegades que apareix en una mateixa activitat.

Llegenda:

— No han escrit la lletra en l'activitat determinada.

 La lletra de dins del dibuix està correctament traçada.

La resta de símbols són una aproximació de com és el traç de les diferents grafies.

Grafia	B			G			J			P			S		
Activitat Nen/a	Petit príncep	El cos	Conte	Petit príncep	El cos	Conte	Petit príncep	El cos	Conte	Petit príncep	El cos	Conte	Petit príncep	El cos	Conte
1				-		-	-		-	p	p		S	S	S
2	B	B		-	-	-	-	J	-						
3		B		-		-	-		-					S	

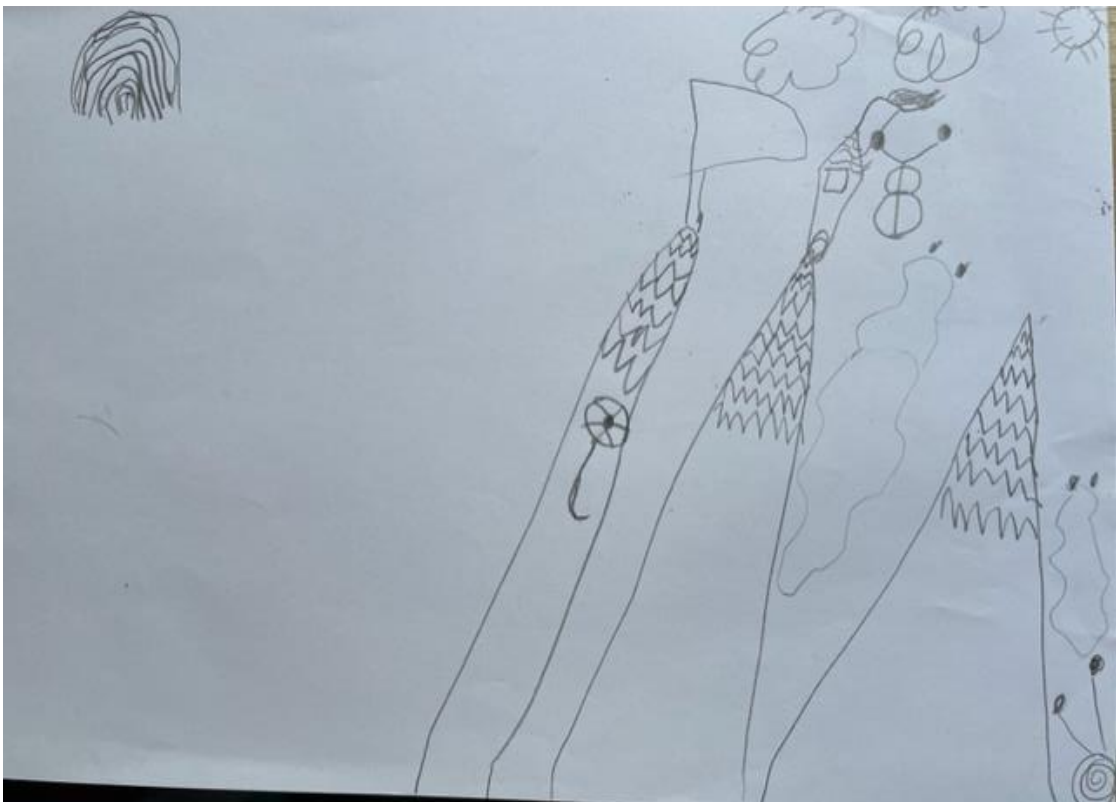
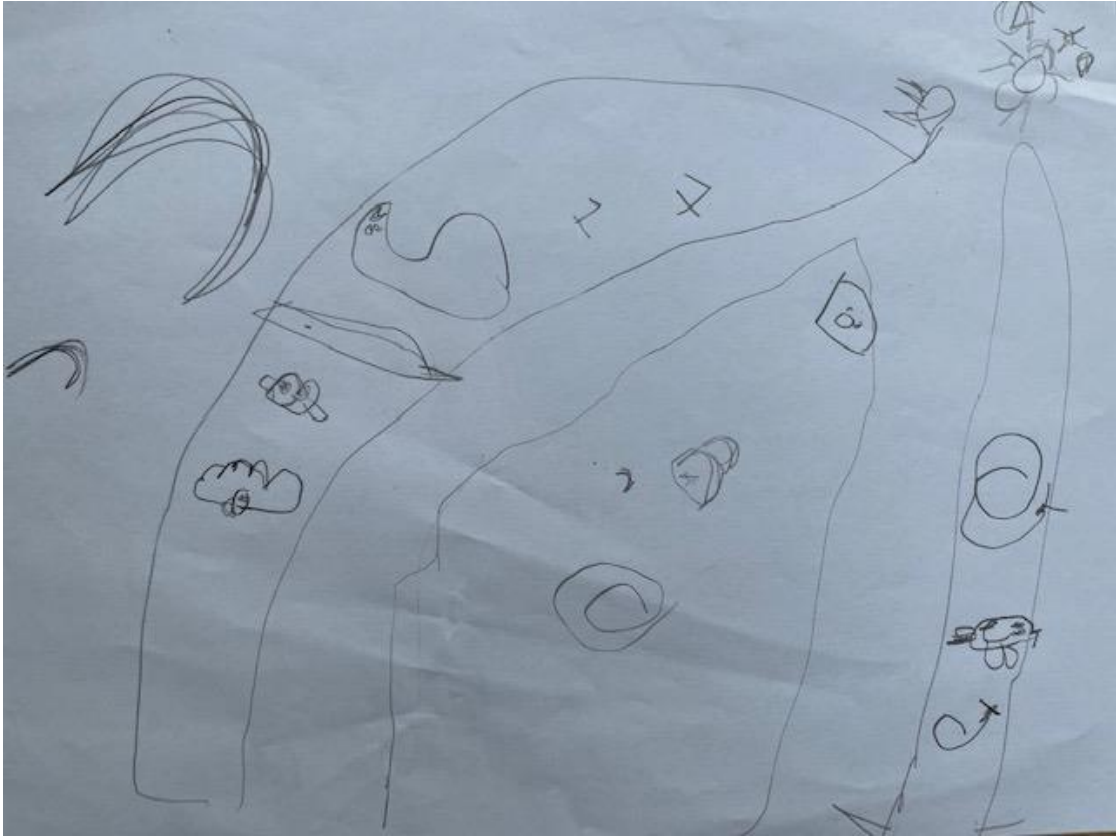
4	-	B		-			-	L	-					2	2
5		B		-			-	L	L						
6				-		-	-	L	-		D			S	
7	B			-			-		-						
8	-	-	-	-			-		-					2	2
9				-	G	-	-	L	-	D	P			S	
10				G	G		-		-						
11				G	G	G	-		-						
12				G	G	G	-	L	-						
13				-	G	G	-	L	-						
14	-			-	G	-	-	L	-	P	D	P		S	
15				-			-	L	-						
16						-	-	L	-						2

17	B			G			.		.	P					
18						.	.	L	.				S	S	S
19	.			.	o	o	.		.	P			z	z	
20				.		.	.		.						
21	P	B	B	.	o	o	.	L	.					z	
22				.	o	o	.	J	.		P		5	S	
23		B	B	.	G	G	.	L	.		D		5	S	S
24			B	.	G	.	.		.					S	
25			B	.	G	.	.	J	.				z	z	5
26		B		.	.	.		J	.						

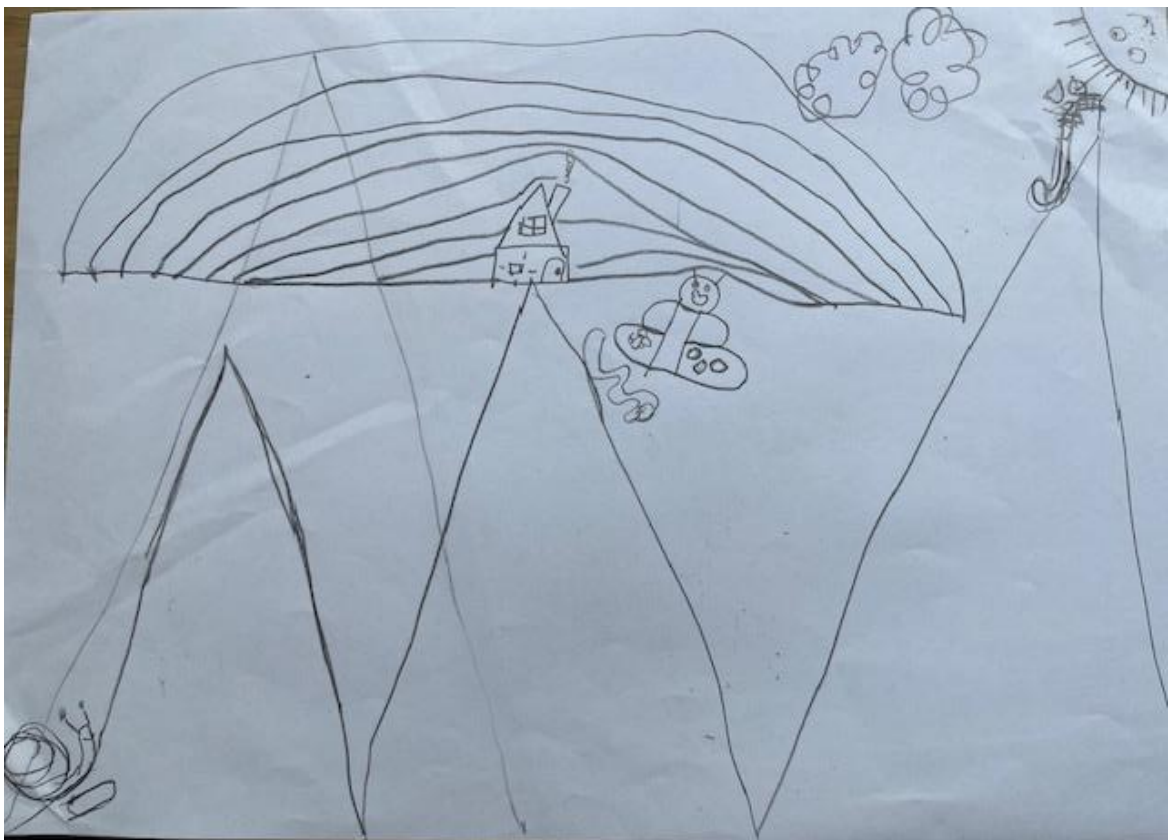
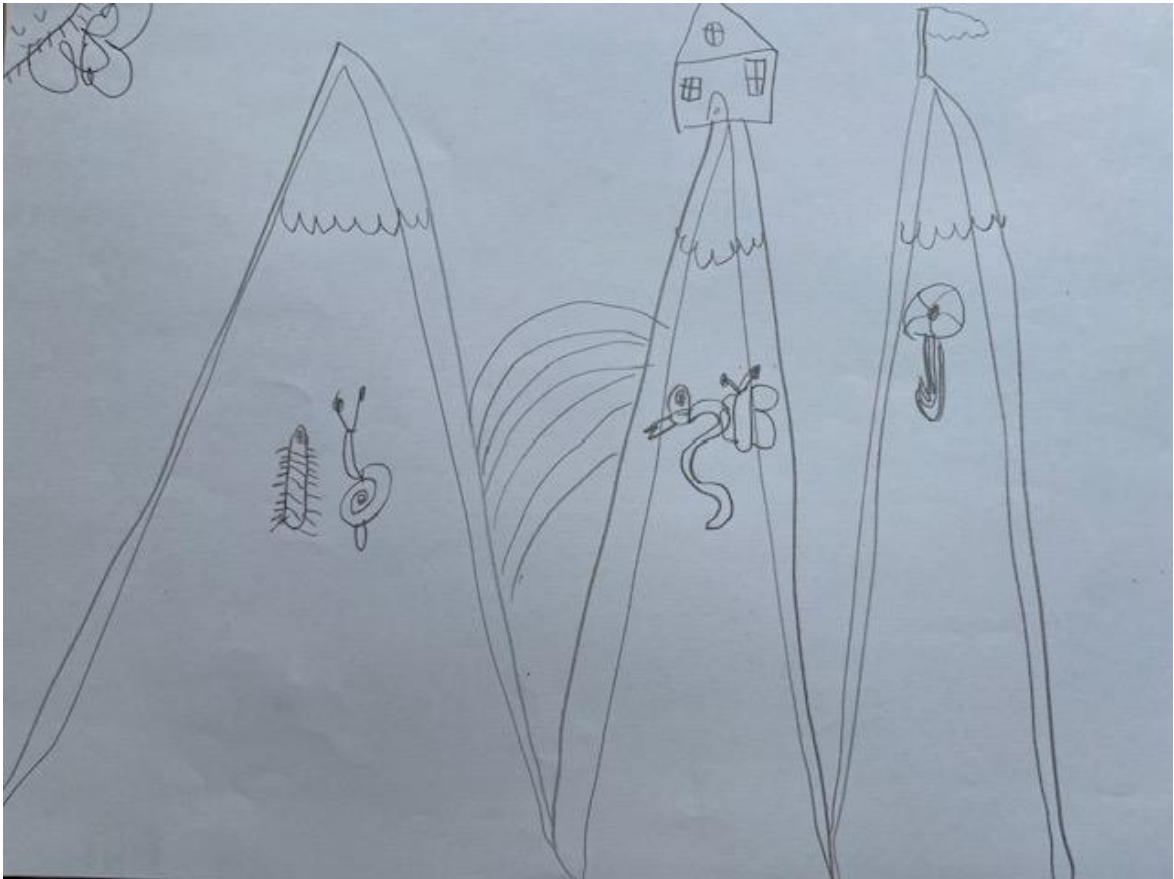
Graella de registre d'elaboració pròpia

6.4. ANNEX 4: DIBUIXOS COMPLETS

El dibuix, un recurs necessari per aprendre a traçar les lletres majúscules
Anna Sala Quintanilla

6.5. ANNEX 5: ENTREVISTES

ENTREVISTA A MONTSERRAT CALBÓ

L'entrevista va tenir lloc el 27 de març via telemàtica.

Calbó és professora de l'assignatura *Didàctica de l'expressió plàstica* del Grau d'Educació Infantil i Primària de la Universitat de Girona.

El dibuix i l'escriptura

Hola Muntsa, moltes gràcies per voler col·laborar en l'estudi. Primer de tot, t'explico quina és la finalitat de la investigació per tal que puguis veure cap on van encaminades les preguntes.

L'objectiu general del TFG és conèixer com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies en nens i nenes de 5-6 anys. Per obtenir dades, analitzo les lletres que hi ha a dins dels dibuixos i miro si coincideixen amb les lletres que escriuen, per tal de saber si existeix alguna relació entre el dibuix i l'escriptura. Per exemple, en el dibuix d'una papallona hi trobem la B, aleshores miro si els infants escriuen la B de la mateixa manera que l'han feta al dibuix. Per altra banda, identifico les particularitats del traç de l'escriptura de cinc grafies (B, G, J, P i S) a partir d'analitzar diverses paraules.

- Com definiries el dibuix?

El dibuix és un llenguatge que utilitzen els nens i nenes de manera espontània per a expressar-se. Així doncs, el dibuix és l'inici del llenguatge. A més, les lletres són dibuixos, per tant, es podria dir que escriure és com dibuixar.

- Consideres important treballar el dibuix a l'aula d'infantil? Per què?

Sí, és clar, perquè és un llenguatge primordial que relaciona la vista amb la comunicació i l'expressió, forma part del desenvolupament cognitiu, social, físic i emocional dels humans, i connecta la mà, l'ull i el cervell (com a mínim) amb el coneixement del món.

- Per tu, el dibuix és una activitat per entretenir els alumnes (per mantenir-los ocupats) o realment es treballa a l'aula perquè aporta algun benefici?

No puc saber perquè es treballa a l'aula en situacions concretes. Pot ser que de vegades sigui per a entretenir, la qual cosa no és dolenta perquè ajuda a la concentració i a la tranquil·litat, però realment aporta beneficis de tota mena, com he dit abans. En concret, evidentment, el dibuix té molt a veure amb la lectoescriptura, tant per la dimensió de lectura (percepció, identificació de formes) com per la d'escriptura (traç, grafismes, elaboració de formes i figures). Alhora, permet precisament expressar-se i comunicar-se quan encara no se sap escriure i de vegades, ni parlar prou bé. En aquest sentit, també és una de les primeres comprensions clares de "què és un llenguatge", és a dir, la comprensió que podem representar coses i idees i que els altres entenguin què estem representant, això és el nucli dels llenguatges.

- Creus que dibuixant es desenvolupen les mateixes parts del cos que escrivint?

Segurament sí, possiblement encara més amb el dibuix que amb l'escriptura, ja que el dibuix involucra gairebé tot el cos, però si ens referim als sentits de la vista i el tacte, les mans, els canells i els braços, i naturalment el cervell, doncs serien similars en l'aspecte més fisiològic.

- Creus que la manera de dibuixar coincideix amb la manera d'escriure? Per exemple agafar bé el llapis, escriure o dibuixar molt fort, fer lletres o dibuixos grans...

Això s'hauria d'estudiar millor. Probablement al principi deu coincidir bastant, si bé en el dibuix diríem que és la part interessant, fer traços de tota mena, forts i fluixos, ondulats i rectes, superposats, tacats etc., i en l'escriptura es demana als nens, precisament, mantenir unes certes normes de mida, orientació, direcció, alineació, etc., que fan que un cop han descobert els dos llenguatges, ja no tinguin perquè coincidir en "l'estil", o almenys no d'una manera evident.

- Creus que les lletres que es poden trobar a dins d'un dibuix coincideixen amb les de l'escriptura? Per exemple, si un infant dibuixa un paraigua, la J del pal d'aquest objecte, coincideix amb la J quan els nens/es escriuen la paraula "Joc"?

John Matthews diu que les lletres són formes visuals, grups de línies posades de determinades maneres, i que al principi, òbviament, no són més que dibuixos en si mateixes. Per tant, el que sembla probable és que els nens i nenes que aprenen lletres, signes, números, els utilitzin com a formes en els seus dibuixos, si escau canviant l'orientació i la posició que els pertocaria.

- Creus que si un alumne/a escriu les lletres d'una paraula de manera entenedora, els dibuixos seran de gran qualitat? (observant el traç de les lletres i sense fixar-nos en la consciència fonològica)

Jo crec que és probable que un nen/a que "escriu" bé, amb formes clares, també sigui un bon dibuixant. El que passa és que també pot ser que un nen/a que no escrigui de manera clara i entenedora les lletres, sigui també un bon dibuixant.

- Creus que dibuixar evita la disgrafia?

Doncs crec que ajuda molt: dibuixar i exercitar els grafismes i el traç, els moviments de mans, dits, canell i braç, el fet de mirar el què estàs dibuixant, el fet de provar i repetir les troballes (punts i ratlles, formes tancades, línies rectes, angles, creus, etc.), el fet d'anar dominant les eines i estris de dibuix, així com diferents materials (llapis, retoladors, guixos, ceres, pinzells, etc.), el fet de comprendre i gestionar el suport i la seva forma, les posicions i orientacions dels traços i formes en el suport (el full de paper, la pissarra, el sorral, el que sigui), anar coneixent i dominant les possibles diferents pressions, intensitats, girs, etc., tot plegat contribueix a evitar problemes d'escriptura.

- Creus que incidir en el dibuix milloraria la grafia?

Sí, per descomptat. Els exercicis de traç poden ser sobretot exercicis de dibuix. Tanmateix, sovint es confon el traç amb repeticions de grafismes poc motivadors i

poc creatius, en canvi, el dibuix està connectat amb l'art i l'estètica, i amb la creativitat.

ENTREVISTA A MARIONA MASGRAU JUANOLA

L'entrevista va tenir lloc el 8 de maig via correu electrònic. Es van enviar les preguntes i l'experta les va respondre, atès que era molt difícil coincidir.

Masgrau és professora de l'assignatura *Didàctica de la llengua i la literatura* dirigida a alumnes que cursen el grau d'Educació Infantil a la Universitat de Girona.

El dibuix i l'escriptura

L'objectiu general del TFG és conèixer com influeix el dibuix en l'aprenentatge del traç de les grafies en infants de 5-6 anys. Per obtenir dades, analitzo les lletres que hi ha a dins dels dibuixos i miro si coincideixen amb les lletres que escriuen, per tal de saber si hi ha relació entre el dibuix i l'escriptura. Per exemple, en el dibuix d'una papallona hi trobem la B, aleshores miro si els infants escriuen la B de la mateixa manera que l'han feta al dibuix. Per altra banda, identifico les particularitats del traç de l'escriptura de cinc grafies (B, G, J, P i S) a partir d'analitzar diverses paraules.

- Consideres important saber a quina etapa de l'escriptura es troben els alumnes? Per què?

Crec que és molt important conèixer en quina etapa es troben els alumnes. Els resultats ajuden al mestre/a a orientar la seva intervenció didàctica per tal d'ajudar l'infant a anar entenent com funciona el llenguatge escrit i aprendre amb sentit.

- Amb quines lletres majúscules els alumnes (5-6 anys) tenen més dificultats a l'hora d'escriure? Per què?

Des del socioconstructivisme, ja fa molts anys, que s'ha deixat de pensar que hi ha lletres més fàcils o més difícils. Depèn de l'interès que tingui l'infant per aprendre cada lletra. Les lletres de pal, a més, tenen totes una dificultat similar.

- Creus que dibuixant es desenvolupen les mateixes parts del cos que escrivint?

Una i altra habilitat són una mateixa cosa als inicis, i és evident que en etapes posteriors d'aprenentatge es retroalimenten en molts sentits. L'escriptura i el dibuix fan que l'infant vagi desenvolupant la motricitat, i també que entengui el vessant simbòlic dels llenguatges.

- Creus que la manera de dibuixar coincideix amb la manera d'escriure? Per exemple agafar bé el llapis, escriure o dibuixar molt fort, fer lletres o dibuixos grans...

Tot el que té a veure amb la pressió i la intensitat del traç és molt probable que estigui molt interrelacionat en un mateix infant. Però no necessàriament ha de coincidir en el pla conceptual, és a dir, potser un infant que faci dibuixos molt grans potser escriu amb traços més petits perquè ha observat que les lletres acostumen a tenir mides molt més petites que les il·lustracions. Dependrà de les hipòtesis que sostingui l'infant entorn de l'escriptura i el dibuix en el moment de producció.

- Creus que dibuixar evita la disgrafia?

Les dificultats d'aprenentatge són qüestions molt delicades que depenen de molts factors. Dibuixar millora tots els àmbits d'aprenentatge però no tinc prou coneixement per afirmar que ajuda a pal·liar la disgrafia.

- Creus que incidir en el dibuix milloraria la grafia?

El dibuix és una part inherent a la grafia, per tant, sí.

- Coneixes alguna estratègia per millorar la grafia?

L'escriptura és un coneixement que l'infant ha de construir i l'adult ha de provocar i acompanyar durant el procés d'aprenentatge.

Per aprendre a escriure igual que passa amb la resta de continguts, és molt important que s'aprenuin a partir de tasques contextualitzades i significatives. Per tant, escriure amb sentit, de manera significativa, comunicativa, creativa i

cooperativament. A més, la metareflexió, és una molt bona eina. Aquesta consisteix en reflexionar sobre la llengua mentre s'està aprenent.

ENTREVISTA A MÓNICA GALLERANI

L'entrevista va tenir lloc el dia 5 de maig via telemàtica.

Gallerani és reeducadora de l'escriptura i consultora didàctica per l'aprenentatge de l'escriptura i prevenció de dificultats grafomotores.

El dibuix i el traç de les grafies

Hola Mónica, muchas gracias por querer colaborar en esta investigación y aportar tu granito de arena.

Le explico en que consiste el trabajo de final de grado. Concretamente, estoy mirando cómo influye el dibujo en el aprendizaje de la grafía de las letras. Para obtener dadas, analizo las letras que hacen dentro de los dibujos y miro si coinciden con las letras que escriben, para así saber si hay relación entre las dos actuaciones. Por ejemplo, en el dibujo de una mariposa encontramos la B, entonces miro si los niños/as escriben la B de la misma manera. Además, identifico qué particularidades del trazo de la escritura de cinco letras (B, G, J, P i S) hay a partir de analizar diversas palabras.

(Tot seguit, ella em va preguntar com es treballa l'aprenentatge de l'escriptura a l'escola on estic fent pràctiques).

Desde d'I3 hasta I5 se preparan los alumnos para que desarrollen las habilidades motrices. También, durante este proceso se introducen las grafías, para así finalizar la etapa educativa de infantil sabiendo escribir palabras y frases en letra mayúscula.

(Gallerani va exposar el següent: "Yo trabajo de la forma completamente a lo opuesto que es tu escuela. Mi manera de enseñar es no escribir absolutamente nada durante la etapa de infantil").

- ¿Entonces en la etapa de infantil, como se preparan los alumnos para enseñarles a escribir?

Durante la etapa de educación infantil se proponen actividades y juegos para desarrollar la motricidad fina y aprender a trazar. Por ejemplo, se hacen actividades de pregrafismo, se aprende a coger bien el lápiz, se trabaja la conciencia espacial.

- ¿Con qué letras mayúsculas los alumnos tienen más dificultades a la hora de aprender a escribir? ¿Por qué?

Según mi experiencia, la letra mayúscula que resulta más difícil a los niños y niñas hacer son los óvalos, es decir, las letras ovaladas, como la O, Q, C, G, S, U y J. También letras como la R, P, B en que se combinan trazos rectilíneos y curvos. Les cuesta escribir esas letras porque tienen que realizar movimientos curvos. Son movimientos que ya implican un movimiento mucho más preciso y que requiere mucha coordinación. Mejor dicho, implican movimientos digitales (curvos) mucho más preciso.

Sobre todo, tienen dificultades con la S porque es una letra formada por dos C unidas conjuntamente. Si se corta la S tienen que salir dos C simétricas. Como los niños/as tienen dificultades en hacer el movimiento curvo, entonces muchas veces les sale como especie de serpiente que no se acaba de entender si es una S.

Por lo contrario, no tienen dificultades en escribir letras rectas, letras que están hechas de palos rectos, como la I, T, H, L, F y E. Se hacen con movimientos rápidos y sencillos.

Además, considero que hoy en día los niños y niñas tienen esas dificultades porque no se ha trabajado debidamente el movimiento de esos trazos curvos antes de introducir las letras mayúsculas.

- ¿Crees que a la hora de escribir y dibujar se desarrollan las mismas partes del cuerpo (dedos, mano, brazo)?

Sí, claro. El dibujo es la antítesis de la escritura. Si un niño/a quiere aprender a escribir, previamente tiene que ir aprendiendo una serie de movimientos. Por eso, existe la preescritura, el pregrafismo.

El dibujo, sobre todo el de la casa y la figura humana y la coloración, se tendrían que fomentar debidamente porque son los que van preparando los elementos necesarios (los dedos, la muñeca, las manos) para luego escribir.

Entonces, desde mi punto de vista, se tendría que utilizar el dibujo mucho más a menudo para preparar la escritura. El dibujo ayuda al niño/a a aprender a hacer debidamente las formas, ayuda a la adquisición de referencias espaciales, a desarrollar la percepción y incide en el desarrollo motor. Todo eso se necesitará obligatoriamente a la hora de escribir.

- ¿Dibujar evita la disgrafía?

La disgrafía, como la define Julia Guerra, es una dificultad de llevar a cabo un gesto gráfico legible, de forma clara, sin que haya un motivo a nivel intelectual que justifique esta deficiencia desde el punto de vista de la calidad de la escritura.

Es una pregunta y una respuesta muy atrevida. Primero de todo, el dibujo, como la escritura, no son libres, son técnicas que tienen que ver con una maduración neuro sensoriomotora y neurofisiológica que necesitan de una enseñanza específica. Por lo tanto, la escritura no es espontánea, necesita ser enseñada. Además, la coloración también necesita ser enseñada.

Entonces, si se hace una preparación adecuada del dibujo en la etapa infantil, respetando las etapas evolutivas del niño/a, se siguen unas determinadas pautas y sabiendo cómo se tiene que hacer, se consigue un trabajo que va a evitar, o por lo menos va a disminuir la probabilidad que se desarrolle una dificultad grafomotora.

- ¿Crees que la manera de dibujar coincide con la de escribir? Manera de coger el lápiz, manera de hacer las líneas, manera de sentarse, si aprieta mucho o no, si se utiliza mucho la goma...

Evidentemente. Justamente, la coloración que es parte del dibujo se debería enseñar para que cuando el niño/a llega a tener que escribir haya aprendido a dosificar la fuerza que tienen que ejercitar con el lápiz sobre el papel.

Entonces, si se ha enseñado al alumno/a cómo tiene que colorear y ha tomado conciencia de que significa apretar, de que significa no apretar, en el momento en que tenga un lápiz a la mano para escribir, lo hará bien.

La manera de coger el lápiz se aprende, la manera de hacer líneas se aprende, la manera de sentarse se aprende y el grado en que se tiene que apretar se aprende, y todo eso evidentemente coincide con el dibujo.

El niño/a tiene que llegar a la escritura con un bagaje de prerrequisitos previos que se tienen que poder preparar, consolidar e interiorizar en la etapa de infantil, y esto es lo que actualmente falta en la escuela española.